

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i
izbjeglice

BOSNIA AND HERZEGOVINA
Ministry for Human Rights and
Refugees

REVIDIRANA STRATEGIJA BOSNE I HERCEGOVINE
za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma

Sarajevo, oktobar/listopad 2008. godine

PREDGOVOR

"Strategija Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma", koja je sačinjena krajem 2002. godine, prvi je zajednički, okvirni dokument na nivou Bosne i Hercegovine kojim se definiraju ciljevi i planiraju potrebne akcije i reforme u pravcu konačnog realiziranja odredbi Aneksa VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH (Sporazum o povratku izbjeglica i raseljenih osoba).

Poseban značaj ovom dokumentu daje činjenica da je Strategija prihvaćena kako od strane resornih državnih i entitetskih institucija, tako i od strane struktura međunarodne zajednice u BiH.

Strategijom su utvrđeni sljedeći **STRATEŠKI CILJEVI**:

- 1. Dovršenje procesa povratka izbjeglica iz BiH i raseljenih osoba u BiH;**
- 2. Realiziranje povrata imovine i stanarskih prava;**
- 3. Dovršenje procesa rekonstrukcije stambenih jedinica za potrebe povratka;**
- 4. Osiguranje uvjeta održivog povratka i procesa reintegriranja u BiH.**

Da bi se na što transparentniji, efikasniji i ekonomičniji način postigli definirani ciljevi, Strategijom su utvrđene sljedeće **REFORME I PRAVCI STRATEŠKOG DJELOVANJA**:

- 1. Pravne reforme i usklađivanje propisa;**
- 2. Strukturalne i organizacijske reforme;**
- 3. Osposobljavanje i stavljanje u funkciju jedinstvene baze podataka;**
- 4. Stvaranje uvjeta za održivi povratak.**

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, u saradnji sa resornim ministarstvima entiteta i odjeljenjem Brčko Distrikta BiH, planski i sistematično je djelovalo na reformama u pravcu ostvarenja utvrđenih strateških ciljeva.

Ono što je bio poseban izazov i što je direktno uticalo na reformske procese, jeste činjenica da se Bosna i Hercegovina morala suočiti sa dva podjednako važna prioriteta. S jedne strane, postojala je obaveza potpunog preuzimanja odgovornosti za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma sa institucija međunarodne zajednice na vlasti u Bosni i Hercegovini, a s druge strane, bilo je potrebno ostvariti planirane strateške ciljeve.

Nedvojbeno su postignuti izuzetni rezultati na realiziranju određenih strateških ciljeva, a to je pratila i uspostava i uređenje jednog transparentnog sistema koji je postao garant jednakopravnosti svih izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika u pristupu pomoći vezanoj za povratak.

U posljednjih dvanaest godina od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, skoro sva zauzeta imovina vraćena je njenim predratnim vlasnicima, hiljade uništenih kuća je obnovljeno, povećana je zastupljenost manjina u javnom sektoru, slobodu kretanja danas uživaju sve osobe, a sigurnost povratnika je značajno unaprijeđena.

Međutim, uprkos ovim uspjesima, ostalo je još puno toga da se učini kako bi svi ljudi u BiH u potpunosti uživali nesmetan pristup svim pravima koja su definirana u Aneksu VII.

Evidentno je bilo neophodno preispitati i ojačati napore na sprovedbi Aneksa VII, te s tim ciljem, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i UNHCR, u bliskim konsultacijama sa ostalim ključnim akterima, inicirali su reviziju "Strategije BiH za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma".

Aktivnosti na izradi revidirane Strategije otpočele su u oktobru 2007. godine donošenjem Akcionog plana za reviziju, kojim je predviđeno formiranje 10 konsultativnih radnih podgrupa za provođenje aktivnosti na analizi i predlaganju strateških reformi i ciljeva u **OBLASTI**:

1. **rekonstrukcije stambenih jedinica izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika, zatvaranja kolektivnih centara i rješavanja pitanja alternativnog smještaja raseljenih osoba i povratnika i socijalnog stanovanja sa posebnim akcentom na probleme raseljenih osoba i izbjeglica i stambenog zbrinjavanja ranjivih kategorija povratnika;**
2. **dovršetka procesa povrata imovine i stanarskih prava izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika;**
3. **elektrifikacije povratničkih naselja i pojedinačnih stambenih jedinica povratnika;**
4. **rekonstrukcije infrastrukture u mjestima od interesa za povratak izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika;**
5. **zdravstvene zaštite raseljenih osoba i povratnika;**
6. **socijalne zaštite raseljenih osoba i povratnika;**
7. **ostvarivanja prava na školstvo raseljenih osoba i povratnika;**
8. **prava na rad i upošljavanje raseljenih osoba i povratnika;**
9. **sigurnosti raseljenih osoba i povratnika i deminiranja područja povratka;**
10. **prava na naknadu štete raseljenim osobama, izbjeglicama i povratnicima.**

Aktivnosti predviđene akcionim planom provedene su u cjelosti i blagovremeno, iako sam Nacrt ovog dokumenta, koji zapravo predstavlja obradu i kompilaciju pojedinačnih nalaza i izvještaja radnih podgrupa, usljed svoje kompleksnosti i sveobuhvatnosti, predstavljamo sa neznatnim kašnjenjem u odnosu na planirane rokove.

Pored Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH kao nosioca aktivnosti, uz supredsjedanje UNHCR-a ili OSCE-a i Ministarstva civilnih poslova BiH, u radu radnih podgrupa učestvovali su predstavnici preko pedeset institucija i organizacija domaće vlasti, međunarodne zajednice, nevladinog sektora i predstavnika civilnog društva, kako slijedi:

- **Institucije Bosne i Hercegovine:** Ministarstvo civilnih poslova, Ministarstvo sigurnosti, Centar za uklanjanje mina u BiH (MAC), Fond za povratak, Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica;
- **Institucije Federacije Bosne i Hercegovine:** Ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica i resorna kantonalna ministarstva, uredi i uprave, Ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Ministarstvo obrazovanja i nauke, Ministarstvo prometa i komunikacija, Ministarstvo prostornog uređenja, Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo unutrašnjih poslova;

- **Institucije Republike Srpske:** Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica, Ministarstvo privrede, energetike i razvoja, Ministarstvo prosvjete i kulture, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite, Ministarstvo saobraćaja i veza, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite;
- **Vlada Brčko Distrikta BiH:** Odjeljenje za raseljene osobe, izbjeglice i stambena pitanja, Odjeljenje za javnu sigurnost, Odjeljenje za komunalne poslove, Odjeljenje za obrazovanje, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge;
- **Javna preduzeća:** JP Elektroprivreda BiH, JP Elektroprivreda HZ Herceg Bosne, Elektroprivreda RS;
- **Nevladine organizacije:** Savez udruženja izbjeglica, raseljenih lica i povratnika BiH, Savez udruženja izbjeglih, raseljenih i povratnika R Srpske, Zajednica prognanih, izbjeglih i raseljenih Hrvata u BiH, CCI - Centri civilnih inicijativa;
- **Međunarodne organizacije:** UNHCR, Svjetska Banka, Delegacija Evropske komisije u BiH, EUFOR, EUPM, OHR, OSCE, UNDP, UNHABITAT, UNICEF, WHO

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH se ovom prilikom zahvaljuje urednicima i autorima, kao i svim pojedincima koji su kao učesnici u radu radnih podgrupa dali svoj doprinos na reviziji Strategije BiH za provedbu Aneksa VII: (prema abecednom redosljedu)

Akšamija Zlatko, Aleksić Rade, Alijagić Sulejman, Alikadić Mustafa, Arežina Brankica, Bahtijarević Rankica, Bajraktarević Selena, Bašić Slavoljub, Berthoud Julien, Borovčanin Drago, Brkan Enver, Čejović Sabina, Čevriz Nebojša, Čibo Džemail, Čičić Miroslav, Ćatić Dženis, Deck Peter, Dedić Dijana, Demirović Ismet, Denjo Edin, Dilber Dragana, Duraković Edin, Džepar-Ganibegović Nermina, Đokić Nedo, Đokić Nanad, Đonlagić Seđida, Đurić-Žilić Branka, Enver Jamak, Femić Olga, Filipović Branimir, Fočo Sanela, Gagula Mustafa, Garača Zorica, Gašić Ranka, Grahovac Slavenka, Hadžibegić Azra, Hadžiomerović Mujo, Hadžizukić Maja, Hamzić Ladislava, Hasanagić Šefika, Hatibović Altijana, Hodžić Dijana, Hošo Armin, Hot Nejra, Hrasnica Lejla, Huskić Haris, Imamović Sanela, Išerić Enver, Ivičić Nikola, Jahić Sabira, Jakšić Slavica, Janković Aleksandar, Janković Milan, Jukić Jasenka, Kaltak Mehemed, Kapetanović Dženan, Kapetanović Senad, Karadža Jasminka, Karahmet Esmā, Katica Admir, Klincov Dragana, Kosorić Siniša, Kovač Drago, Kreho Amela, Krličbegović Adnan, Kovačević Ivica, Krsmanović Zlata, Kulenović Borjana, Kuljanin Sanja, Lajić Nedeljko, Lale Milijana, Latinović Gordana, Lažetić Jagoda, Lepad Jakov, Lepir Ljubo, Likić Aleksandar, Lipjankić Medžid, Ljubijankić Višnja, Macanović Stjepan, Makić Uroš, Marić Zdenko, Mašović Amira, Matović Milka, Mehinagić Izet, Mehmedbegović Zenaid, Mihajlović Mitar, Milaković Nedeljko, Milić Mitar, Mojović Đorđe, Mooney Erin, Nenadić Mario, O' Brien Tim, Orahovac Ahdin, Orešković Ljiljana, Palo Ševka, Pandžo-Hasanberg Emina, Perić Jovo, Petersen Michael, Petrović Jagoda, Pires John, Pobrčić-Poturović Abela, Pohl Scott, Pommier Bruno, Pošković Hajro, Prins Margriet, Raghovanski Anil, Ribar Erna, Riđanović Lejla, Ruždić Đemko, Sabljčić Velija, Salčinović Muhamed, Samardžić Jasmin, Sarapa Aleksandar, Skakić Njegovan, Smajević Minka, Softić Dijana, Spasojević Nada, Stevanović Veljko, Šehovac Dušan, Šerifović Enes, Škaljo Omer, Šrnić Remza, Tadić Slobodan, Tandara Amela, Terko Ermin, Tica Sanja, Topalović Hasan, Trivić Milenko, Vasić Ljiljana, Vignjević Vesna, Visentin Enrico, Vujić Dragan, Vuleta Drago, Willis Vesna, Zemanić Hasan, Zemanić Rifat, Zovko Dragica, Zukić Mirhunisa, Zukić Nada, Zuko Emina, Zuko Samir, Zuljević-Sertić Vesna.

Posebnu zahvalnost Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH upućuje Predstavništvu UNHCR-a u Bosni i Hercegovini za pruženu stručnu pomoć u toku cjelokupnog procesa izrade nacрта ovog dokumenta i Švicarskom uredu za saradnju i razvoj (SDC) koji je osigurao finansijsku podršku za pokriće troškova u radu konsultativnih radnih grupa.

Vjerujemo da će napori na izradi ove, revidirane Strategije Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, rezultirati unapređenjem pristupa pravima zagarantiranim ovim sporazumom, na dobrobit svih izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika koji još uvijek trebaju trajna i održiva rješenja.

MINISTAR ZA LJUDSKA PRAVA I IZBJEGLICE BIH

dr. Safet Halilović

SADRŽAJ

UVOD	9
I – PREGLED AKTUELNOG STANJA U OBLASTI IZBJEGLICA IZ BIH I RASELJENIH OSOBA U BIH	11
1. Izbjeglice iz Bosne i Hercegovine	11
2. Raseljene osobe u Bosni i Hercegovini	11
2.1. Raseljavanje kao posljedica sukoba	11
2.2. Registracija raseljenih osoba u BiH u 2000. godini	11
2.3. Raseljene osobe u BiH početkom 2008. godine.....	12
3. Trajna rješenja za osobe pogođene posljedicama prinudnih migracija	13
3.1. Dobrovoljni povratak i reintegracija	13
3.2. Potencijalna trajna rješenja za raseljene osobe u BiH	14
4. Stanje sigurnosti	15
4.1. Protuminske aktivnosti kao elemenat sigurnosti.....	16
5. Stanje komunalne i socijalne infrastrukture	16
5.1. Elektrificiranje kao posebno značajan infrastrukturni elemenat	17
6. Stanje stambenog fonda	17
6.1. Potrebe za prioritetnu sanaciju dijela stambenog fonda.....	18
6.2. Potrebe za rekonstrukcijom stambenog fonda u svrhu povratka	18
II – PRISTUP PRAVIMA IZBJEGLICA, RASELJENIH OSOBA I POVRATNIKA	20
1. Povratak	20
1.1. Statistike o povratku	20
1.2. Povratak i ostala trajna rješenja problema raseljavanja	20
1.3. Ulaganja u sektor održivog povratka	20
2. Elementi održivosti povratka	21
2.1. Zdravstvo	21
2.2. Obrazovanje.....	21
2.3. Rad i zapošljavanje	23
2.4. Socijalna i penziono-invalidska zaštita.....	24
3. Povrat imovine i stanarskih prava	26
4. Naknada štete – kompenzacija	26
III – IDENTIFICIRANI PROBLEMI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI MJERA ZA UNAPREĐENJE PRISTUPA PRAVIMA IZBJEGLICA, RASELJENIH OSOBA I POVRATNIKA	28
1. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti povratka i ostalih trajnih rješenja problema raseljavanja	28
1.1. Suštinsko okončanje procesa održivog povratka u BiH	28
1.2. Nediskriminatoran pristup izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika pravima iz Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma	28
1.3. Osiguranje preduslova za povratak kroz rekonstrukciju preostalih uništenih i oštećenih stambenih jedinica izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika.....	28
1.4. Monitoring i koordinacija procesa povratka na cijelom području BiH.....	29
1.5. Osiguranje pouzdanih pokazatelja o potrebama u svrhu iznalaženja trajnih rješenja problema raseljavanja	29

1.6.	Konačno zatvaranje kolektivnih smještaja	30
1.7.	Stambeno zbrinjavanje osoba u nepovoljnoj socijalnoj situaciji	30
2.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti sigurnosti povratnika	32
3.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti komunalne i socijalne infrastrukture.....	35
3.1.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti elektrificiranja povratničkih naselja	37
4.	Identificirani problemi, preporuke i prijedlozi mjera za unapređenje na polju održivosti i reintegriranja povratnika	39
4.1.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti zdravstvene zaštite	39
4.2.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti obrazovanja	41
4.3.	Identificirani problemi i preporuke iz oblasti unapređenje stanja u oblasti rada i zapošljavanja	43
4.4.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti socijalne i penziono-invalidske zaštite	44
5.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u realiziranju pristupa pravu na povrat imovine i stanarskih prava	46
6.	Identificirani problemi i preporuke za unapređenje pristupa pravu na naknadu štete - kompenzaciju.....	49
ANEKS– RELEVANTAN PRAVNI OKVIR.....		52

UVOD

Aneksom VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, strane potpisnice su potvrdile svoju opredjeljenost poštivanju prava izbjeglih i raseljenih osoba, posebno prava na povratak, kao i prava na povrat imovine i/ili kompenzaciju.

Iako su, evidentno, postignuti značajni rezultati na realiziranju odredbi Aneksa VII, više od polovine od ukupno 2,2 miliona izbjeglih i raseljenih osoba se nisu vratili svojim kućama, a mnogi od njih još uvijek trebaju trajna rješenja.

Preostao je veliki broj izbjeglica, raseljenih osoba i ostalih osoba pogođenih konfliktom, kojima i dalje treba trajno rješenje, među njima 125.000 raseljenih osoba čiji je status potvrđen u registraciji iz 2005. godine. Mnogi od ovih ljudi su krajnje ugroženi i traumatizirani i žive u nehumanim uvjetima u raseljenu.

Na žalost, još uvijek i oko 2.700 obitelji živi u kolektivnim oblicima zbrinjavanja u BiH.

Takođe, mnogi ne mogu da se vrate zato što je njihova predratna imovina uništena i nalazi se na listi onih, blizu 45.000 stambenih jedinica povratnika koje čekaju na obnovu ili zato što teren u njihovim mjestima povratka nije očišćen od mina.

Mnogobrojne osobe koje prije rata nisu posjedovale nikakvu imovinu, nisu ni imale priliku da iskoriste neki projekt koji bi njima i njihovim obiteljima, omogućio iznalaženje trajnog rješenja.

Istovremeno, mnogobrojni povratnici koji su se do sada vratili, suočavaju se sa uslovima koji ugrožavaju mogućnost njihovog opstanka u mjestima povratka.

Postoji velika disproporcija između ulaganja i stvarnih potreba za realiziranje strateških ciljeva iz Strategije BiH za provedbu Aneksa VII DMS.

Ekonomske prilike su oskudne, često nedostaje infrastruktura, uključujući električnu energiju, a njihov pristup pravima i uslugama kao što su zdravstvena zaštita, obrazovanje i socijalna zaštita i penzije, je ograničen.

Nerijetko su ova ograničenja ukorijenjena u diskriminaciji, što je u suprotnosti sa principima postavljenim u Aneksu VII, Ustavu BiH i međunarodnom pravu. U nekim slučajevima, primarnu poteškoću povratku predstavlja izmijenjeno socijalno okruženje u kome se nalaze brojne osobe, naročito mladi koji tragaju za mogućnostima za višim obrazovanjem i zapošljavanjem u većim gradovima, a ne u ruralnim sredinama.

Ustavom BiH, kao i međunarodnim standardima raseljenim osobama i povratnicima su zagarantirana podjednaka prava kao i svim drugim stanovnicima u BiH. Međutim, danas, gotovo 13 godina od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, ostaju brojni izazovi koje još uvijek treba prevladati kako bi se pristup ljudskim pravima osigurao za mnoge raseljene osobe i povratnike, naročito najugroženije, kojima je neophodna i dodatna finansijska i socijalna potpora.

Progres u BiH društvu usporen je u mnogim oblastima. Ovo se posebno odnosi na ekonomski i socijalni razvoj. Kao posljedica toga, potencijalni povratnici su često suočeni sa obeshrabrujućim realnostima života širom BiH.

Međutim, nesporno je da je uz sve prisutne probleme i pored višegodišnjeg boravka izvan svojih prijeratnih prebivališta, veliki broj raseljenih osoba izjavio želju i namjeru za povratkom; dakle, za njih se trajna rješenja trebaju iznalaziti u okviru ove opcije.

Stoga je potrebno, ne samo zadržati fokus, nego neophodno je poduzimati i dodatne napore usmjerene na kontinuiranu podršku pristupu pravima za siguran, dostojanstven povratak i punu reintegraciju povratnika, bez davanja prednosti bilo kojoj grupi ili pojednicu, čime se osigurava jednoobrazna i usklađena realizacija ciljeva Aneksa VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini na cijeloj teritoriji BiH, na način koji garantuje jednakopravnost izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika i ne dovodeći u pitanje njihovo individualno pravo odabira drugih raspoloživih i preferiranih trajnih rješenja, posebno imajući u vidu standarde iz međunarodnog okvira za zaštitu raseljenih osoba objedinjene u "Vodećim principima internog raseljenja".

I – PREGLED AKTUELNOG STANJA U OBLASTI IZBJEGLICA IZ BIH I RASELJENIH OSOBA U BIH

U vrijeme potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, Bosna i Hercegovina je, prema procjenama, imala oko 2,2 miliona izbjeglih i raseljenih stanovnika, što je više od polovine stanovništva registriranog popisom iz 1991. godine.

1. Izbjeglice iz Bosne i Hercegovine

Procjenjuje se da izvan Bosne i Hercegovine trenutno boravi još oko 400.000 osoba, od oko 1,2 miliona naših državljana koji su napustili BiH od 1992. do 1995. godine, i koji su kao takvi evidentirani kao izbjeglice iz BiH. Najveći broj njih se integrirao u zemljama prihvata, a procjenjuje se da blizu 80.000 izbjeglica iz BiH još uvijek treba trajna rješenja, koja mogu uključivati i njihov povratak u BiH.

Iz inostranstva se prijavilo 6.550 obitelji koje trebaju pomoć u rekonstrukciji u svrhu povratka oko 23.500 izbjeglih osoba, od kojih gotovo tri četvrtine (75%) borave u susjednim zemljama regiona, oko 20% u evropskim zemljama, a oko 5% u prekookeanskim zemljama.

Veliki problem predstavlja povratak posebno ranjivih kategorija naših izbjeglica iz zemalja prihvata, jer i nakon dugogodišnjih bilateralnih napora na ovom planu, ovaj gorući problem Bosna i Hercegovina još uvijek nije uspjela da sistemski i do kraja riješi. Posebno se to odnosi na povratak duševnih bolesnika koje su potpuno zavisni od asistencije države u svom povratku. Takve grupe BH izbjeglica nalaze se u R Mađarskoj, R Hrvatskoj, ali i u drugim zemljama. Jedna takva grupa od 18 izbjeglica nalazi u izbjegličkom centru u Debrecinu u R Mađarskoj, a u R Hrvatskoj, u psihijatrijskim bolnicama, boravi ukupno 56 pacijenata koji su izbjeglice iz BiH.

Slične primjere posebno osjetljivih grupa BH izbjeglica - duševnih bolesnika, ali i ostalih ranjivih kategorija izbjeglica, kao što su tjelesno i mentalno invalidne osobe, bivši logoraši, djeca bez pratnje i sl., BiH ima i u drugim zemljama.

2. Raseljene osobe u Bosni i Hercegovini

2.1. Raseljavanje kao posljedica sukoba

Potpisivanje mirovnog sporazuma, krajem 1995. godine, oko milion osoba dočekalo je raseljeno u BiH, što čini gotovo četvrtinu prijeratnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Među njima, trećina je bila raseljena unutar svojih općina prebivališta, usljed čega se nameće zaključak da uzroci raseljavanja nisu nužno vezani za progon i/ili opravdan strah od progona i sveopćeg nasilja, nego se, takođe, mogu dovesti u direktnu vezu sa posljedicama koje su sukobi prouzrokovali na imovini, odnosno predratnim domovima raseljenih osoba.

2.2. Registracija raseljenih osoba u BiH u 2000. godini

Prvi, sveobuhvatan, službeni popis raseljenih osoba na području Bosne i Hercegovine izvršen je krajem 2000. godine, kada je evidentirano 185.233 raseljenih porodica (ukupno 557.275 raseljenih osoba), od kojih 93.422 porodice ili 50,43% na području FBiH, 84.318 ili 45,52% na području RS i 7.493 ili 4,05% na području Brčko Distrikta BiH.

Prema nacionalnoj strukturi, registrirano je 44,4% raseljenih Bošnjaka, 47,7%, Srba, 7,5% Hrvata, a 0,4% preostalih registriranih raseljenih osoba bili su pripadnici ostalih naroda u BiH.

2.3. Raseljene osobe u BiH početkom 2008. godine

- Reregistracija u 2005. godini

Prikupljanjem zahtjeva za reviziju statusa na teritoriji cijele BiH koje je zaključeno sa 31.03.2005. godine, pristupilo se reviziji brojčanog stanja i statusa raseljenih osoba. Na području BiH podneseno je 59.825 zahtjeva za (re)registraciju 186.451 raseljenih osoba.

- Rezultati revizije statusa i brojčano stanje raseljenih osoba u BiH

Od ukupnog broja podnesenih zahtjeva na nivou BiH, u prvom stepenu upravnog rješavanja doneseno je oko 32% negativnih rješenja, odnosno za 59.021 osobu je, u skladu sa zakonskim odredbama, status prestao ili nije odobren, dok su preostali dobili pozitivna rješenja tako da trenutno je u Bosni i Hercegovini u statusu raseljenih 41.013 porodica, ukupno 125.072 raseljene osobe, od kojih 56.287 ili 45% je raseljena na području FBiH, 67.673 ili 54,1% na području RS i 1.112 ili 0,9% na području Brčko Distrikta BiH.

- Nacionalna struktura raseljenih osoba u BiH

Prema rezultatima revizije statusa raseljenih osoba došlo je do povećanog broja Srba u ukupnom broju raseljenih osoba u BiH, odnosno do procentualnog povećanja njihovog učešća u nacionalnoj strukturi raseljenih osoba, prema kojoj je 69.099 raseljenih osoba (55,2%) pripadnika srpske nacionalnosti, 47.907 ili 38,3% bošnjačke, 7.450 ili 6% hrvatske, a preostalih 616 (0,5%) su pripadnici ostalih nacionalnosti.

- Struktura raseljenih osoba prema mjestima sadašnjeg i prijeratnog prebivališta

Analizom se uočava da je ukupno gledano na nivou BiH, broj međuentitetski raseljenih osoba najviši, s tim što je procenat najviši u RS gdje preko 90% raseljenih potiče iz FBiH, dok je u FBiH većina unutarentitetski raseljenih osoba, a pogotovo se to odnosi na Brčko u kojem je gotovo polovina raseljenih osoba raseljena unutar Distrikta, odnosno interno raseljena.

Nadalje, interno raseljavanje, odnosno raseljenost unutar domicilnih mjesta prebivališta, je najprisutnija u urbanim sredinama u kojima je bio i najviši broj stambenih jedinica/stanova u društvenom vlasništvu. Ovo se direktno može povezati sa značajnim brojem preostalih uništenih i oštećenih stambenih jedinica u višeporodičnim zgradama, čija obnova usljed visokih troškova sanacije i drugih problema, kao npr. neriješenih imovinskih pitanja i sl., nije na zadovoljavajući način pratila potrebe za povratkom.

- Povezanost stanja stambenih jedinica i statusa raseljenih osoba

Dovođenjem u vezu pokazatelja o broju stambenih jedinica nad kojima su nositelji raseljenih domaćinstava imali privatno vlasništvo ili stanarsko pravo, uočava se da oni približno odgovaraju broju stambenih jedinica raseljenih osoba koje su trenutno uništene/neuslovne. Razlog ovoj koincidenciji je to da je prema važećim propisima jedan od osnovnih kriterija za potvrđivanje i/ili uspostavljanje statusa raseljene osobe u skladu sa važećim propisima, koji se primarno veže za (ne)mogućnost stanovanja u prijeratnoj stambenoj jedinici usljed njene (ne)uslovnosti.

- Smještaj raseljenih osoba u BiH

Raseljene osobe borave u različitim vrstama/oblicima smještaja u dva entiteta i Brčko Distriktu BiH. Dok su raseljeni na području Brčko Distrikta BiH smješteni isključivo u individualnim oblicima smještaja, u dva entiteta postoje i različite forme kolektivnog zbrinjavanja. Međutim, za razliku od Federacije BiH u kojoj još uvijek postoje namjenski objekti kao zvanično priznati kolektivni centri, ali i ostali oblici kolektivnog smještaja, u Republici Srpskoj, kao kolektivni oblici zbrinjavanja raseljenih osoba pojavljuju se objekti prilagođeni za ove namjene, a to su objekti bivših škola, domova kulture, kasarni, domova zdravlja i slično, sa veoma lošim uslovima smještaja, te zakupljeni objekti kolektivnog smještaja, a to su uglavnom objekti hotela ili motela ili objekti preduzeća koji su služili za smještaj njihovih radnika. I u ovim objektima standard zbrinjavanja raseljenih osoba je na veoma niskom nivou.

Među osobama raseljenim u FBiH najviše je onih koji su alternativno smješteni u privatnoj imovini drugih lica, a odmah potom slijede korisnici objekata kolektivnog smještaja. Od ostalih vrsta smještaja, u procesu re-registriranja, najviše porodica je naznačilo da su podstanari, potom da stanuju kod rodbine i prijatelja, zatim u improviziranim smještajnim objektima, djelomično popravljenim, neuslovnim, privremenim objektima, ali dosta je i onih koji su naveli da u mjestima raseljenja imaju vlastite kuće ili stanove.

U RS, značajan je broj raseljenih osoba koje su smještene u individualnim stambenim jedinicama, zakupljenim za potrebe smještaja raseljenih osoba od strane Vlade RS. Što se tiče ostalih tipova smještaja, najviše raseljenih osoba u RS označilo je da su smješteni kod rodbine i prijatelja, te kao podstanari.

U Brčko Distriktu BiH, najviše raseljenih osoba kao alternativni smještaj koristi društvenu imovinu/stanove, bilo da se radi o adaptiranim/saniranim, ili novoizgrađenim, zamjenskim stanovima u višeporodičnim stambenim zgradama koji nisu privatizirani.

- *Alternativni smještaj raseljenih osoba u BiH*

Kategorizacija smještaja na alternativne i ostale vidove smještaja koji raseljene osobe koriste prema vlastitom izboru i mogućnostima, često čak i u slučajevima kada imaju pravo na organizirani alternativni smještaj, odnosno smještaj koji se finansira iz budžetskih sredstava za ove namjene - prevashodno se odnosi na izvore pokrića troškova za ove potrebe i razlikuje se organizirani, budžetski finansiran alternativni smještaj i smještaj koji raseljene osobe koriste u individualnoj organizaciji. S jedne strane, to upućuje na nedostatne mogućnosti takve podrške za smještaj svih raseljenih osoba sa ovim pravom, a s druge strane to može biti indikator lošeg stambenog standarda koji se može osigurati u alternativnim oblicima smještaja koji plaćaju ili osiguravaju različiti nivoi vlasti.

I pored veoma visokih budžetskih izdvajanja za pokriće troškova alternativnog smještaja raseljenih osoba, što finansijski opterećuje oba entiteta, Brčko Distrikt BiH i gotovo sve kantone Federacije BiH, najveći broj raseljenih osoba, ukupno preko 70.000, ne koristi alternativni smještaj, dok je broj onih koji koriste neki od organiziranih vidova alternativnog smještaja znatno manji, i obuhvata svega nešto više od trećine raseljenih osoba u BiH, odnosno oko 15.000 porodica, ukupno oko 45.000 osoba.

- *Kolektivni oblici stambenog zbrinjavanja u BiH*

Među alternativno smještenim raseljenim osobama je oko 3.000 porodica, ukupno oko 8.500 osoba, koje i gotovo 13 godina nakon prestanka sukoba, žive u raznim vidovima kolektivnih oblika stanovanja. Posebno treba napomenuti kako se ovaj broj odnosi isključivo na osobe koje imaju status raseljenih, čemu svakako treba dodati i *de facto* raseljene osobe i ostale osobe koje nisu raseljene, koje kolektivne oblike stanovanja koriste po drugom osnovu, odnosno usljed neraspoloživosti drugog, adekvatnijeg oblika stanovanja, kao osnova socijalne sigurnosti građana.

3. Trajna rješenja za osobe pogođene posljedicama prinudnih migracija

3.1. Dobrovoljni povratak i reintegracija

U nastojanju da se u što većoj mjeri saniraju posljedice prinudnih migracija po stanovništvo i zaštite prava raseljenih osoba i izbjeglica, Bosna i Hercegovina je prednost dala podršci dobrovoljnom povratku kao najpoželjnijem vidu trajnih rješenja za raseljene osobe i izbjeglice, ne dovodeći u pitanje njihovo individualno pravo odabira drugih raspoloživih i preferiranih trajnih rješenja kako je to definirano u Aneksu VII Dejtonskog sporazuma.

Međutim, iako su brojne raseljene osobe ostvarile svoje pravo na povratak, mnoge se i dalje nalaze u teškoj situaciji i neophodna im je podrška kako bi se na odgovarajući način reintegrirali u svojim prijeratnim sredinama.

3.2. Potencijalna trajna rješenja za raseljene osobe u BiH

Kompariranje pokazatelja o prijeratnom stanovanju i trenutnom statusu stambene jedinice, posebno su značajni sa stanovišta iznalaženja trajnih rješenja za raseljene osobe. Dodatnim uvrštavanjem ostalih relevantnih preduvjeta i kriterija, kao što je, prije svega želja za povratkom, jedan od ključnih faktora u rješavanju problema raseljavanja u BiH i pružanju podrške onima koji se žele vratiti, jeste rekonstrukcija odnosno sanacija prijeratnih domova, u kojima su raseljene osobe nekada živjele.

Nadalje, fokusirajući se na uslovljenost donošenja odluke o povratku osiguranjem smještaja, s jedne strane, obnovom stambenog fonda stimulisaće se pozitivna opredjeljenja na ovom planu, a s druge strane, ostvarivanjem pristupa pravu na obnovu relaksiraju se potrebe za osiguranjem pristupa stambenim pravima izbjeglica i raseljenih osoba.

- Osiguravanje trajnih rješenja obnovom stambenih jedinica povratnika

Dovođenjem u vezu iznalaženja mogućih trajnih rješenja kroz rekonstrukciju i povratak trajno se stambeno zbrinjavaju raseljene osobe koje se vrata. Osim toga, procjenjuje se da bi u konačnosti mogla prestati potreba za značajnim postotkom alternativnih privremenih smještajnih kapaciteta, što bi srazmjerno relaksiralo tj. rasteretilo entitetske i kantonalne budžete iz kojih se finansira smještaj raseljenih osoba. Posljedično, sredstva angažirana za ove namjene mogla bi se usmjeravati na druge potrebe, uključujući druga trajna rješenja i socijalno stanovanje osoba u stanju potrebe za stambenim zbrinjavanjem; međutim, aktivnosti na tom planu ne mogu čekati završetak programa rekonstrukcije jer je mnogo ljudi u kolektivnim centrima krajnje ugroženo i njima je neophodna neodložna, zaista urgentna, podrška.

Specifičnije, programima za stambeno zbrinjavanje u oba ova pravca – rekonstrukcijom kojom se omogućava povratak kao i alternativnim trajnim rješenjima u mjestu raseljenja - trajno bi se riješilo pitanje smještaja za dvije trećine od ukupnog broja raseljenih osoba sadašnjih korisnika kolektivnih oblika zbrinjavanja, što bi omogućilo potpuno ukidanje ovakvih oblika smještaja bilo da se radi o njihovom zatvaranju ili promjeni namjene.

Međutim, sasvim se izvjesno može očekivati da će utvrđivanjem ostalih kriterija za dobivanje pomoći u rekonstrukciji shodno važećoj zakonskoj regulativi, određeni broj raseljenih osoba neminovno morati biti isključen iz ove opcije. Ovo se odnosi i na slučajeve kada situacija na terenu direktno onemogućava provođenje projekta rekonstrukcije, kao što je npr. minirano područje, nemogućnost transporta građevinskog materijala do lokaliteta rekonstrukcije zbog devastiranih i propalih putnih komunikacija, te kada je druga komunalna infrastruktura (vodovod, kanalizacija, strujna mreža) potpuno uništena ili ozbiljno oštećena. Samo stambeno zbrinjavanje, dakle, nije dostatno za trajno rješenje; neophodan je multisektoralni sveobuhvatni i objedinjeni pristup ovom pitanju.

- Raseljene osobe za koja se trajna rješenja ne mogu osigurati rekonstrukcijom

Ipak, očigledno je da se za određeni broj raseljenih osoba, pitanje trajnog smještaja neće moći riješiti rekonstrukcijom njihovih prijeratnih stambenih jedinica. To se prije svega odnosi na one čiji je status raseljene osobe revidiran na osnovu zaštite, humanitarnih i drugih razloga, kao i osobe sa posebnim potrebama jer je u procesu (re)registracije evidentirano da, nažalost, ne mali broj raseljenih osoba u BiH, pripada posebno ranjivim kategorijama stanovništva, kao što su: tjelesno i mentalno onesposobljene osobe, hronični bolesnici, porodice sa jednim roditeljem, djeca bez roditelja, starije osobe bez sredstava za život i ostale osobe koje imaju objektivne razloge zbog kojih se ne vraćaju.

U ovakvim slučajevima neophodno je, na posebno senzibilan način, pristupiti iznalaženju trajnih rješenja, bilo kroz smještaj u ustanove specijalne namjene ili provedbom daleko kompleksnijih programa pomoći nego što su samo projekti rekonstrukcije stambenih jedinica.

Kada se izuzmu raseljene osobe za koje se, u najboljem slučaju, mogu iznaći trajna rješenja kroz rekonstrukciju, za preostalih oko 45.000 raseljenih osoba, što čini približno 36% raseljene populacije u BiH, potrebno je tragati za nekim drugim vidom stambenog zbrinjavanja, bilo da se radi o rješavanju stambenih pitanja u prijeratnim mjestima prebivališta, bilo da se radi o integraciji u mjestima raseljenja, za što se kao osnovni kriterij može koristiti (ne)postojanje želje za povratkom.

Od ovog broja, za oko 6.000 raseljenih porodica/19.000 osoba koje su izjavile želju za povratkom u prijeratna prebivališta, potrebno je tragati za iznalaženjem rješenja u okviru ove opcije.

Ipak, nije zanemarljiv ni broj onih koji nisu sigurni, a takvih je oko 1.300 porodica/4.300 osoba, za koje mogućnost stambenog zbrinjavanja u prijeratnim prebivalištima može biti presudan faktor u donošenju pozitivne odluke o povratku. Ova populacija nipošto ne smije ostati na marginama napora za iznalaženje adekvatnih, trajnih rješenja, posebno kada se uzme u obzir da je gotovo polovina ukupnog broja svih preostalih raseljenih osoba u potrebi za trajnim rješenjima ranije živjela sa roditeljima. Iz prethodnoga se kao nezaobilazan zaključak nameće ocjena da se radi o novoformiranim porodicama i/ili domaćinstvima koja nisu posjedovala imovinu.

- *Potreba za lokalnom integracijom*

Od ukupnog broja raseljenih porodica u BiH, gotovo četvrtina nositelja domaćinstava je u procesu (re)registracije eksplicitno izjavila da se ne želi vratiti u svoje prijeratno prebivalište. Najveći broj njih raseljen je na području RS, što se odnosi na oko 7.300 porodica, ukupno oko 23.000 osoba, odnosno oko 89% svih onih koji ne žele da se vrate, nešto iznad 10% (oko 1.000 porodica/2.700 osoba) na području FBiH, a preostalih, neznatno iznad 1% (oko 100 porodica/300 osoba) na području Brčko Distrikta BiH.

Struktura raseljenih osoba koje se ne žele vratiti u prijeratna prebivališta prema mjestu raseljenja, u najvećoj mjeri odražava i nacionalnu strukturu, sa stoprocentnim brojem Srba u RS i Brčko Distriktu BiH, dok su u FBiH dvije trećine ukupnog broja onih koji isključuju opciju povratka Bošnjaci, preostala trećina Hrvati, a broj ostalih je neznatan.

Dakle, za približno 8.000 porodica/26.000 raseljenih osoba, temeljem osobno iskazanih želja, postoji potreba iznalaženja trajnog rješenja kroz neki oblik integracije u mjestima raseljenja.

Za procjenu potrebnih sredstava za trajno stambeno zbrinjavanje i asistenciju raseljenim osobama u slučajevima lokalne integracije, potrebno je napraviti detaljnu analizu svih relevantnih pokazatelja, ali u tom kontekstu bilo bi neophodno sagledati daleko opsežniji broj faktora koji utiču na njihovu socijalnu situaciju, nego što je to dostupno u bazi podataka o raseljenim osobama koja je na raspolaganju i koju su nadležna tijela kompletirala i koristila kao pouzdan alat unutar procesa rekonstrukcije i povratka u BiH.

4. Stanje sigurnosti

Potpuna sloboda kretanja, kao i lična i imovinska sigurnost, spadaju među najvažnije predušlove za trajno rješenje.

S tim u vezi, prioritetan zadatak i odgovornost države, entiteta, kantona i lokalnih zajednica je da omoguće svim izbjeglicama, raseljenim osobama i povratnicima uživanje fizičke sigurnosti i pristup njihovim osnovnim građanskim i ljudskim pravima i slobodama bez bilo kakve diskriminacije ili rizika od povrede.

Period neposredno nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, uz prisutan strah raseljenih lica i povratnika, pogotovo pripadnika tzv. „manjinskih“ naroda, koji su bili suočeni sa rizicima po njihovu ličnu sigurnost, karakteriše i nedostatak kadrovskih i logističkih kapaciteta i resursa sigurnosnih struktura. To je bio period velikog nepovjerenja koje su povratnici imali prema sigurnosnim strukturama, ali i prema stanovništvu u lokalnim zajednicama iz kojih su izbjegli i odlučili su se vratiti na to područje.

Važećim zakonskim i podzakonskim aktima je propisano da nadležna entitetska ministarstva unutrašnjih poslova, evidencije o izvršenim krivičnim djelima i prekršajima vode jedinstveno za sve građane BiH, tako da specifični pokazatelji za povratnike i njihovu imovinu nisu dostupni.

Danas je stanje sigurnosti u zemlji, generalno gledano, zadovoljavajuće, što potvrđuju i zvanično prezentirani podaci nadležnih institucija. Ovakav stav zajednički dijele predstavnici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, predstavnici resornih entitetskih institucija, predstavnici EUPIM-a, UNHCR-a i drugih međunarodnih organizacija. Međutim, stvarni i potencijalni manjinski povratnici ukazuju na to da su prijetnje ili percipirane prijetnje po njihovu fizičku sigurnost i dalje značajan faktor za donošenje odluke o povratku. Dakle, mada se sveukupna situacija bitno poboljšala, još uvijek se ne može zaključiti da sigurnost više ne predstavlja prepreku procesu povratka.

4.1. Protuminske aktivnosti kao element sigurnosti

Pored načelne konstatacije o zadovoljavajućem stanju sigurnosti, posebno ohrabruje poboljšanje situacije u oblasti deminiranja, koje se odvija realizacijom utvrđenih strateških ciljeva i zadataka, u skladu sa pravnim okvirom iz kojeg proizilaze, nadležnostima za postupanje i raspoloživim proračunima. Sve te pozitivne aktivnosti su rezultirale time da se broj nastradalih od zaostalih minsko eksplozivnih sredstava, iz godine u godinu, značajno smanjuje.

Veoma su zastrašujući podaci da su od 1992. godine do kraja 2007. godine u Bosni i Hercegovini od mina stradale 4.953 osobe. Od tog broja, u periodu od 1996. godine do sada stradalo je 1.608 osoba, od čega 472 smrtno. Ukupan broj žrtava povratnika je 204, što predstavlja 12,7% u odnosu na ukupan broj stradalih od 1996. godine.

U istom periodu, u Bosni i Hercegovini deminirano je 85.514.310m², sa dosadašnjom godišnjom produktivnosti operacija deminiranja od oko 11 miliona m², a ista produktivnost se očekuje u narednom strateškom periodu.

Ukupna preostala sumnjiva površina iznosi oko 1.889km² ili približno 3,68% teritorije Bosne i Hercegovine, usljed čega je Bosna i Hercegovina, nažalost, i dalje zemlja sa najvećim minskim problemom u Evropi.

5. Stanje komunalne i socijalne infrastrukture

Potrebe za obnovom oštećene i uništene infrastrukture u povratničkim naseljima u direktnoj su vezi ne samo sa mogućnostima povratka, nego i sa njegovom održivosti.

Iskustva stečena u godinama koje su iza nas, upozoravaju na činjenicu da provođenje projekata obnove infrastrukture, često nije bilo praćeno realizacijom projekata obnove stambenog fonda, ali i obrnuto.

U godinama neposredno nakon rata, nije bilo sistemskog i sinhroniziranog pristupa u provođenju projekata obnove infrastrukturnih i stambenih objekata, tako da dostupna sredstva u mnogim slučajevima nisu trošena u skladu sa stvarnim potrebama i prioritetima. Također, sami donatori su često usmjeravali donacije u skladu sa svojim kriterijima. Ovako neselektivan pristup implementaciji infrastrukturnih projekata koji nije prepoznavao prave prioritete na terenu, rezultirao je pojavom obnovljene infrastrukture, a neobnovljenih stambenih jedinica u

pojednim povratničkim naseljima, s jedne, i obnovljenih, a neuseljenih stambenih jedinica na drugim područjima, usljed nepostojanja osnovne infrastrukture, s druge strane.

Podaci prikupljeni od svih opština u BiH upućuju na dosta neujednačeno stanje infrastrukture u BiH. Tako, dok u nekim mjestima više uopće ne postoji komunalna i socijalna infrastruktura, na pojedinim područjima situacija je daleko povoljnija jer su u mjestima povratka samo djelomično prisutni manji problemi, koji se odnose npr. na dovršetak putne, vodovodne, kanalizacione, telefonske i elektromreže i instalacija sa pratećim sadržajima i sa propisanim zaštitnim pojasom, dok određene sredine gotovo da nemaju poteškoća u zadovoljavanju osnovnih stambenih, ekonomskih, zdravstvenih, obrazovnih i kulturoloških potreba povratnika.

Sveukupno, postojeće stanje ne zadovoljava osnovne potrebe ne samo povratnika, nego i domicilnog stanovništva. Međutim, ovaj problem se daleko više odražava na povratnike i odluke o povratku ili ostanku na području prijeratnog prebivališta. Stoga, poboljšanje stanja u ovoj oblasti zahtijeva strateški cjelovit pristup i planiranje sa posebnim i ciljanim osvrtom na povratničke prostore.

5.1. Elektrificiranje kao posebno značajan infrastrukturni element

Po značaju i uticaju na život i rad povratnika i njihovih obitelji, te dalekosežnim, negativnim posljedicama na realizirani, ali i planirani povratak - problem nedostatka električne energije u stambenim jedinicama povratnika svakako nadilazi ostale probleme prosječne povratničke obitelji. Život bez električne energije nije samo život bez mogućnosti održavanja minimuma higijensko-zdravstvenih uslova, nemogućnost pokretanja i razvijanja bilo kakvog biznisa, potpuna informativna blokada koja vodi socijalnoj isključenosti, nego i ozbiljno ugrožavanje ljudskih prava.

I pored toga što je potpisan Sporazum o ponovnom priključenju stambenih jedinica povratnika na elektrodistribucionu mrežu u BiH iz 2005. godine, između Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, resornih entitetskih ministarstava i nadležnih elektroprivreda, uz potporu OHR-a, UNHCR-a i OSCE-a, omogućilo desetinama povratnika ponovno priključenje na elektromrežu, nažalost, ovim Sporazumom nije bilo moguće osigurati i zadovoljavajuću dinamiku elektrificiranja, naročito na lokacijama veće i velike devastiranosti elektromreže, odnosno udaljenosti potrošača od glavnih elektrovodova i mreže.

Iako pokazatelji s terena upućuju na to da je učinjeno dosta pozitivnih pomaka u cilju rješavanja problema elektrificiranja lokacija/objekata realiziranog i planiranog povratka, imajući u vidu preostale nerješene potrebe, problem elektrificiranja zahtijeva mnogo više sistemskih napora, budžetskih izdvajanja i dobre volje svih relevantnih učesnika u BiH.

Trenutno u Bosni i Hercegovini na elektrodistributivnu mrežu nije priključeno preko 2.600 stambenih jedinica na području 65 općina, u kojima povratnici „žive u mraku“ od 2 do 6 godina, a u nekim slučajevima čak i više od 10 godina.

Nadalje, pokazatelji sa terena kažu da će više od polovine preostalih stambenih jedinica koje treba obnoviti u svrhu povratka trebati ozbiljne ili veoma opsežne intervencije na elektromreži.

6. Stanje stambenog fonda

Od oko 1,1 milion stambenih jedinica u Bosni i Hercegovini evidentiranih zadnjim popisom stanovništva iz 1991. godine, u periodu između 1992. i 1995. godine uništeno je ili oštećeno oko 453.000, što čini oko 42% prijeratnog stambenog fonda. Od ovog broja, oko 100.000 stambenih jedinica bilo je niskog stepena oštećenja (do 20% oštećenja), najveći broj, oko 270.000 bio je srednjeg stepena oštećenja (između 20 i 70%), a preko 80.000 bilo je najvišeg stepena oštećenja do potpune uništenosti (iznad 70%).

Nažalost, uništavanje stambenog fonda nastavljeno je i nakon potpisivanja mirovnog sporazuma, tako da je dodatno u periodu nakon 1995.godine, devastirano gotovo 14.000 stambenih jedinica, od kojih najveći broj (preko 80%) na području sadašnje Federacije BiH.

Do sada je u BiH obnovljeno oko 317.000 stambenih jedinica, što čini stopu obnovljenosti od oko 68%. Od ovog broja, oko 232.000 stambenih jedinica obnovljeno je na području FBiH, oko 72.000 na području RS, a oko 12.000 obnovljeno je na području Brčko Distrikta BiH.

Procjenjuje se da je blizu dvije trećine, odnosno oko 200.000 stambenih jedinica obnovljeno raznim vidovima međunarodnih i domaćih donacija, dok je preostala trećina, uglavnom manje oštećenih objekata, sanirana privatnim sredstvima vlasnika i nositelja stanarskog prava.

Na osnovu podataka prikupljenih na terenu od nadležnih općinskih službi, još je oko 150.000 neobnovljenih stambenih jedinica u BiH, odnosno 32% od ukupnog oštećenog i uništenog stambenog fonda. Najveći broj ovih stambenih jedinica je visokog stepena oštećenja, do potpune devastiranosti. Na području Federacije BiH još je oko 80.000 stambenih jedinica koje nisu obnovljene, što čini stopu od 26% uništenog i oštećenog stambenog fonda u FBiH, u RS oko 66.000, što čini stopu od 48%, dok je oko 3.000 neobnovljenih stambenih jedinica, što čini stopu od 20% uništenog i oštećenog stambenog fonda, na području Brčko Distrikta BiH.

6.1. Potrebe za prioritetnu sanaciju dijela stambenog fonda

Bosna i Hercegovina se strateškim rješenjima, opredjelila za prioritetnu sanaciju dijela stambenog fonda koji je potrebno obnoviti u svrhu povratka. Za ove namjene potrebno je obnoviti okvirno oko 45.000 stambenih jedinica, odnosno oko jedne trećine preostalih uništenih i oštećenih stambenih jedinica u BiH.

Stavljanjem u korelaciju broja potencijalnih korisnika pomoći, stepena oštećenosti stambenih jedinica u općinama povratka i prosječnih troškova sanacije individualnih stambenih objekata u cilju obezbjeđenja standardnog minimuma stambenih uslova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je procijenilo da je za potrebe prioritetne rekonstrukcije u svrhu povratka u BiH, neophodno osigurati oko 600 miliona KM.

Nakon što se država u značajnoj mjeri uspjela suočiti sa problemom obnove individualnih stambenih jedinica, a ujedno je rješila i dio potreba u obnovi zgrada zajedničkog stanovanja, iako je ovaj segment kasnio u odnosu na obnovu pojedinačnih stambenih jedinica, sada se veliki akcenat treba staviti i na dovršetak obnove zgrada u BiH.

Na osnovu sistematski prikupljenih zvaničnih informacija sa terena, utvrđeno je da na području 64 općine u BiH, ukupno oko 450 stambenih zgrada još uvijek nije u potpunosti sanirano, sa oko 2.500 stanova u ovim zgradama koji su usljed devastiranosti neuseljivi. Iako to predstavlja manje od 1% ukupnog stambenog fonda iz 1991. godine koji je bio u društvenoj svojini, dimenzije problema u pogledu iznosa sredstava koja su potrebna za sanaciju ovog dijela stambenog fonda – su očigledno velike.

Razlog su, prije svega, značajno viši prosječni troškovi sanacije po stambenoj jedinici u kolektivnim zgradama, nego što je to u individualnim stambenim jedinicama.

6.2. Potrebe za rekonstrukcijom stambenog fonda u svrhu povratka

Obnova stambenog fonda za potrebe povratka, treba se posmatrati i u kontekstu osiguranja samo jednog od osnovnih preduslova za povratak, a ne kao dovoljan uslov održivog povratka, za što je evidentno potreban integralan i integrisan pristup u provođenju opsežnih mjera održivosti, koje su veoma usko vezane za ukupan ekonomski i socijalni oporavak i razvoj.

Prethodno se Bosna i Hercegovina strateški opredjelila za prioritetnu sanaciju stambenog fonda u svrhu povratka (cilj 3.).

Dva su relevantna izvora podataka o potencijalnim korisnicima pomoći u svrhu povratka:

- Baza podataka o registriranim/potencijalnim korisnicima pomoći za obnovu i povratak
- Baza podataka nastala u procesu revizije statusa raseljenih osoba

Na osnovu informacija dostupnih u ove dvije baze podataka, a u cilju osiguranja jednog od osnovnih preduslova za povratak, okvirno oko 45.000 zahtjeva za rekonstrukcijom stambenih jedinica još uvijek nije riješeno.

Kako bi se utvrdili pouzdani i precizni pokazatelji o potrebama za rekonstrukciju, neophodno je unapređenje baze podataka o registriranim/potencijalnim korisnicima pomoći, što će rezultirati utvrđivanjem stvarnog broja, rasporeda, stepena oštećenja i okvirnih troškova sanacije preostalih uništenih i oštećenih stambenih jedinica koje je potrebno obnoviti za one raseljene osobe koje se žele vratiti.

- *Potencijalni korisnici pomoći za rekonstrukciju*

Baza podataka o registriranim/potencijalnim korisnicima pomoći za obnovu koristi se kao najpouzdaniji pokazatelj potreba.

Trenutno je u bazi podataka registrirano oko 45.000 obiteljskih zahtjeva za pomoć u obnovi za oko 150.000 osoba, od čega se oko 24.000 zahtjeva (53%) odnosi na potrebe za rekonstrukciju na području FBiH, oko 19.000 (43%) na području RS i oko 2.000 (3%) na području Brčko Distrikta BiH. U nacionalnoj strukturi potencijalnih korisnika pomoći, oko 44% potencijalnih korisnika su Bošnjaci, oko 13% Hrvati, oko 38% Srbi, ostalih je oko 3%, dok u manje od 1% slučajeva podnositelji zahtjeva za registriranje nisu označili nacionalnost.

Nadalje, značajni podaci mogu se dobiti i u odnosu na strukturu sa stanovišta „kategorije“ raseljeničkog/izbjegličkog statusa. Potrebno je prije svega istaknuti da se „kategorija“ ovdje koristi čisto kao tehnički termin, kako bi se mogla komparirati različita situacija u pogledu strukture raseljenih osoba i izbjeglica prema mjestima trenutnog boravka u odnosu na mjesta prijeratnog prebivališta. Ovdje je posebno značajno napomenuti kako se sve kategorije vode prema navedenim kriterijima, neovisno od formalno-pravnog statusa izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika, odnosno odražavaju *de facto* stanje izbjeglištva ili raseljenja, kako slijedi:

- gotovo polovina svih registriranih potencijalnih korisnika borave unutar svojih prijeratnih općina prebivališta. Oni su ili povratnici ili interno raseljene osobe u domicilnim općinama i traže pomoć za dovođenje svojih ratom oštećenih i uništenih stambenih jedinica u funkciju korištenja i povratka,
- oko 37% registriranih potencijalnih korisnika su raseljeni iz jednog entiteta u drugom, ovdje se uglavnom radi o potencijalnim „manjinskim“¹ povracima i
- oko 15% su izbjeglice iz BiH, najveći broj njih u susjednim zemljama regiona (Hrvatskoj i Srbiji).

Prethodno iskazani vid raščlanjenja strukture prema kategorijama, može biti od izuzetnog značaja u identifikiranju problema na koje se treba usmjeriti u predlaganju adekvatnih trajnih rješenja za različita područja u BiH, a isto tako, može biti koristan i prilikom planiranja budžeta nadležnih organa na različitim nivoima vlasti u BiH, i posebno u svrhu njihove efikasne međusobne koordinacije u iznalaženju trajnih rješenja za izbjegle i raseljene osobe u cilju provedbe Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Primjerice, prema važećoj Strategiji, država bi trebala biti odgovorna za finansiranje prekograničnog i međuentitetskog povratka, a entiteti za finansiranje ostalih „kategorija“, bilo da se radi o raseljenosti unutar iste općine ili unutar samog entiteta boravka koji je ujedno i entitet povratka. To znači da bi na osnovu iznesenih pokazatelja o potencijalnim korisnicima pomoći, učešće u finansiranju zajedničkih projekta rekonstrukcije individualnih stambenih jedinica u svrhu povratka, trebalo biti u gotovo jednakom omjeru iz državnog proračuna i iz proračuna entiteta i Brčko Distrikta zajedno.

¹ „Manjinski“ povratak je čisto tehnički termin koji se odnosi na osobe koje su se vraćaju u općine svoga prijeratnog prebivališta u kojima trenutno preovladava(ju) neki drugi konstitutivni narod(i).

II - PRISTUP PRAVIMA IZBJEGLICA, RASELJENIH OSOBA I POVRATNIKA

1. Povratak

1.1. Statistike o povratku

Zvaničnim statistikama, registrirano je preko milion povrataka u BiH, od kojih oko 450 hiljada izbjeglica i oko 580 hiljada raseljenih osoba.

Od ukupno 1.025.011 evidentiranih povrataka izbjeglica i raseljenih osoba², njih oko 72% vratilo se u FBiH, oko 26% u RS i oko 2% u Brčko Distrikt BiH.

U nacionalnoj strukturi povratnika 62% su Bošnjaci, 13% Hrvati, 24% Srbi i 1% je ostalih.

Službenim statistikama je evidentirano 465.733 tzv. „manjinskih“ povrataka.

Prema procjeni Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, stopa „manjinskih“ povrataka preračunata na osnovu pretpostavljenog broja osoba koje su napustile svoja prijeratna prebivališta u odnosu na broj povratnika, u FBiH je 32%, a u RS 28,5%, pri čemu je stopa povrataka Bošnjaka u RS 35%, a Hrvata 8,5%.

1.2. Povratak i ostala trajna rješenja problema raseljavanja

Teško je, međutim, reći koliko je izbjeglica i raseljenih osoba iznašlo trajna rješenja kroz povratak, jer pored mogućeg značajnijeg odstupanja statističkih pokazatelja od stvarnog realiziranog povratka, prisutna je pojava da mnogi nakon ulaska ili uvođenja u posjed ili rekonstrukcije svoje prijeratne imovine, a što se evidentiralo kao povratak, ponovno privremeno ili trajno napuštaju svoja prijeratna prebivališta.

Evidentno je takođe, da se više od četvrtine izbjeglica i raseljenih osoba integriralo u zemljama prihvata i u mjestima raseljavanja u BiH ili su iznašli neka druga trajna rješenja.

1.3. Ulaganja u sektor održivog povratka

U periodu petogodišnje implementacije Startegije BiH za provedbu Aneksa 7. DMS, od početka 2003. do kraja 2007. godine u sektor obnove i održivosti povratka oko 31.500 porodica (oko 130.000 osoba) uloženo je ukupno oko 618 mil. KM, što po povratničkoj porodici prosječno iznosi gotovo 20.000KM. Troškovi obnove po stambenoj jedinici iznosili su prosječno oko 11.000KM (55%), a oko 9.000KM (45%) prosječno je uloženo u mjere održivosti povratka, pri čemu je učešće domaćih institucija u finansiranju održivog povratka oko 447 mil KM (72%), a stranih donatora 170,7 mil KM (28%).

Uočeno je da su sveukupno, iz godine u godinu, sredstva uložena u obnovu u opadanju, a sredstva uložena u održivost povratka u porastu, što se posebno odnosi na prethodnu godinu.

Nadalje, analitičkim praćenjem procesa obnove i povratka, došlo se do spoznaja da usljed visokog stepena oštećenosti preostalog neobnovljenog stambenog fonda, uz istovremeni rast cijena, prosječni troškovi po saniranoj stambenoj jedinici iz godine u godinu rastu.

Osim toga, iako obnova stambene jedinice predstavlja jednu od osnovnih pretpostavki odnosno preduslova povratka, ona sama po sebi ne osigurava trajno rješenje problema raseljavanja.

² Službene statistike UNHCR sa stanjem 31.12.2007. godine

Međutim, u 2008. godini su se sredstva dodijeljena za rekonstrukciju povećala, a po prvi put su sredstva udružena u Fond za povratak dodijeljena i za podršku održivosti povratka.

Iz godine u godinu, evidentan je, takođe, trend porasta domaćih izdvajanja, uz istovremeno smanjenje učešća međunarodne donatorske zajednice u finansiranju procesa obnove i povratka u BiH, tako da su u tekućoj godini, ukupna budžetska sredstva svih nivoa vlasti u BiH, osigurana za potrebe održivog povratka u BiH, dostigla, rekordnih, 150 miliona KM.

2. Elementi održivosti povratka

2.1. Zdravstvo

Obezbjedenje adekvatne zdravstvene zaštite u miru predstavlja izazov sa kojim se susreću ne samo nerazvijene zemlje, nego i razvijene zemlje visokog standarda. Zdravstvena djelatnost je veoma skupa i predstavlja jedan od parametara za ocjenu stepena ekonomske razvijenosti zemlje, što znači da je nivo zdravstvene zaštite cjelokupnog stanovništva uslovljen stepenom ekonomske moći tog društva.

Vrlo komplicirana ustavna i zakonska rješenja unutar sistema zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini ne osiguravaju funkcionalnost veze između zdravlja i ljudskih prava u najširem smislu. Na nivou Bosne i Hercegovine uspostavljena je samo vrlo ograničena koordinirajuća funkcija državnih institucija u smislu usklađivanja planova entitetskih tijela vlasti i definiranja strategije na međunarodnom planu u područjima zdravstva.

Stvarna zakonska i institucionalna nadležnost za oblast zdravstva u Bosni i Hercegovini je na nivou entiteta i Brčko distrikta BiH. Dok je, s jedne strane, ova nadležnost centralizirana na nivou Republike Srpske, s druge strane, nadležnost za oblast zdravstva unutar Federacije BiH je u institucionalnom i zakonskom smislu, podijeljena između entiteta i kantona.

Generalna namjera da se zakonodavstvom kojim se uređuje zdravstveno osiguranje osigura univerzalna pokrivenost zdravstvenim osiguranjem, na žalost, nije provedena u praksi, budući da na osnovu pojedinih procjena, mnogobrojne osobe nisu pokrivene zdravstvenim osiguranjem. Tako npr. Izveštaj UNDP-a o socijalnoj uključenosti iz 2007. godine navodi da čak oko 20% populacije BiH nije pokriveno zdravstvenim osiguranjem.

Također, očigledno je da postoje različitosti u pogledu dostupne zdravstvene zaštite zavisno od regiona, tačnije prisutne su značajne razlike u participaciji/izuzeću od participacije u troškovima pružene zdravstvene zaštite ili u fizičkoj dostupnosti adekvatnog nivoa zdravstvene zaštite.

Osim toga, „manjinski“ povratnici nisu adekvatno zastupljeni u zapošljavanju u zdravstvenom sektoru, a isto tako, osobe koje su osigurane isključivo na osnovu svog statusa raseljenih lica/izbjeglica rizikuju teškoće u pristupu zdravstvenoj zaštiti nakon što izgube svoj status.

Entiteti poduzimaju mjere kako bi se povratnicima olakšao pristup pravu na zdravstvenu zaštitu, ali do sada ostvareni rezultati ne predstavljaju trajno sistemsko rješenje povratničkih problema u ovoj oblasti. U cilju kreiranja uslova koji će omogućiti povratnicima nesmetan i jednakopravan pristup sistemu zdravstvenog osiguranja, evidentno je da postoji potreba za poduzimanjem koordiniranih aktivnosti od strane svih nivoa vlasti u BiH i različitih sektora.

2.2. Obrazovanje

Bosna i Hercegovina potpisala je međunarodne sporazume iz oblasti obrazovanja koji obavezuju državu da provede određene obrazovne standarde u zemlji. Ti sporazumi općenito promoviraju ista načela: pristup, dostupnost, prihvatljivost, efikasnost i službeno priznavanje

diploma, nediskriminaciju, odsustvo segregacije u obrazovanju, te obavezu za održavanje i nastavak reforme.

U skladu sa Planom reforme obrazovanja³ predstavljenim na sastanku Vijeća za provedbu mira (PIC) održanom u Briselu 22. 11. 2002.godine, ministri obrazovanja u BiH su se obavezali na razvoj depolitiziranog, modernog i visokokvalitetnog obrazovnog sistema u BiH, u svim njegovim segmentima, sa osiguranjem uslova za ostvarivanje jednakog prava na obrazovanje za sve, podrazumijevajući pri tom, prije svega, osiguranje jednakog pristupa i jednakih mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju.

Na nivou BiH uspostavljena je koordinirajuća uloga državnih institucija u smislu usklađivanja planova entitetskih tijela vlasti i definiranja strategije na međunarodnom planu u područjima obrazovanja.

Slično kao i za oblast zdravstva, stvarna zakonska i institucionalna nadležnost za oblast obrazovanja u BiH je na nivou entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH. Dok je, s jedne strane, ova nadležnost centralizirana na nivou Republike Srpske, s druge strane, je nadležnost za oblast obrazovanja unutar Federacije BiH, u institucionalnom i zakonskom smislu, podjeljena i uglavnom je na kantonima.

Politički utjecaj je prisutan na svim nivoima obrazovanja. Postojanje podjeljenosti na nacionalnoj osnovi u društvu utiče i na odabir škole i stvara dodatne prepreke povratničkoj i raseljenoj djeci. Djeca raseljene osobe i povratnici žive u teškim životnim uslovima, a posebno povratnici u ruralnim dijelovima, tako da je znatan broj djece povratnika i dalje u obavezi dugog pješaćenja do škole.

Zbog teških uslova dešava se da veliki broj djece povratnika završava školovanje sa osnovnom školom. Prema Zakonu o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH, ova djeca imaju pravo na obrazovanje. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH regulira ostala prava na obrazovanje.

Imajući u vidu sve veću potrebu obitelji povratnika za zadovoljavanjem obrazovnih potreba, ministar Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke i ministar prosvjete Republike Srpske su 5. 3. 2002. godine, potpisali Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika⁴. Zatim, nakon potpisivanja Privremenog sporazuma, svi ministri obrazovanja u BiH (entitetski i kantonalni) potpisali su, 13. 11. 2002. godine, Plan o provođenju privremenog sporazuma. Uzimajući u obzir sve veći broj povratnika, njihovo ustavno pravo i pravo njihove djece na adekvatno obrazovanje, te imajući u vidu da se nedostatak adekvatnog obrazovanja u različitim analizama i studijama, navodi kao jedna od osnovnih prepreka za povratak, cilj Privremenog sporazuma bio je stvaranje uvjeta za uključivanje djece povratnika u škole širom BiH i osiguranje, istina privremenih, rješenja koja će i kroz oblast školstva, jamčiti jednakopravnost svih konstitutivnih naroda u BiH.

*Ciljevi provedbe Privremenog sporazuma:*⁵

1. Povećati broj uposlenih nastavnika povratnika i domicilnih nastavnika iz reda manjinskih naroda;
2. Organiziranje nastave iz nacionalne skupine predmeta (jezik i književnost, povijest i zemljopis- priroda i društvo u početnim razredima osnovne škole, te vjeronauka);
3. Usaglašeni nacionalni sastav školskih odbora s nacionalnim sastavom učenika škole;
4. Uklanjanje uvredljivih sadržaja iz udžbenika za nacionalnu grupu predmeta;
5. Okončavanje procesa prevoza učenika u jednonacionalne škole;

³ www.oscbih.org/document/26-cro.pdf

⁴ www.oscebih.org/document/29-cro.pdf

⁵ www.oscebih.org/document/2426-cro.pdf

6. Donošenje stalnih rješenja za obrazovanje povratnika i zadovoljavanje posebnih potreba i prava svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina, uključujući:
 - a) izradu izmjenjenih i usuglašenih entitetskih i kantonalnih zakona o obrazovanju koji omogućavaju adekvatnu zaštitu prava svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina,
 - b) sveobuhvatan pregled i reviziju udžbenika, priručnika i drugih materijala koji se koriste u procesu obrazovanja tako da njihov sadržaj bude prihvatljiv za svu djecu povratnike,
 - c) uklanjanje neprimjerenih naziva škola, školskih simbola i objekata na temelju preporuka Odbora za koordinaciju Privremenog sporazuma o djeci povratnicima.

Pobrojani ciljevi, uglavnom se neravnomjerno ostvaruju na prostoru cijele BiH i zavisni su od političke volje nadležnih institucija.

Posebno je indikativno i štetno da u školskoj 2006/2007 godini, nažalost, nije zabilježen napredak u provedbi Privremenog sporazuma.

U pregledu statističkih podataka o provedbi Privremenog sporazuma o djeci povratnicima iz 2005. godine, u Republici Srpskoj ukupan broj učenika povratnika 2005. godine bio je 7.026 (uglavnom Bošnjaci, manje Hrvati i Srbi), odnosno 4,12%, a u Federaciji BiH 30.606 (uglavnom Bošnjaci, manje Hrvati i Srbi), odnosno 8,59%.

Teška ekonomska situacija predstavlja veliku prepreku kvalitetnom obrazovanju. S obzirom da nema ili nema dovoljno mehanizama za pružanje systemske potpore skupinama povratnika koje se nalaze u ekonomski posebno nepovoljnoj situaciji, posljedica toga su nedostatak motivacije, napuštanje škole, slabi rezultati i česti izostanci sa nastave.

Naglašena apatija i opće negativno raspoloženje i stavovi u društvu, posebno među povratnicima i raseljenim osobama zbog njihove nemogućnosti da utiču na poboljšanje situacije, i dalje ostaju izazov za angažiranje svih segmenata društva u obrazovanju. Iako su povratnici roditelji, učenici, ali i nastavnici i dr. učesnici u procesu uveliko svjesni važnosti ovog segmenta u društvu, čini se da nisu dovoljno upoznati sa njihovim pravima na i u obrazovanju.

2.3. Rad i zapošljavanje

Prema ocjeni u Pregledu stanja tržišta rada u Bosni i Hercegovini, „trenutno stanje nezaposlenosti je uzrok i posljedica cjelokupnog društveno-ekonomskog stanja u Bosni i Hercegovini. Broj nezaposlenih u Bosni i Hercegovini dostiže dramatične razmjere, pa se problem nezaposlenosti stoga smatra jednim od najtežih problema društva u cjelini. Problem tržišta rada još je više izražen u odnosu na ostale zemlje u tranziciji iz razloga rascjepkanog i fragmentiranog tržišta koje je posljedica ustavnog uređenja države, te nepostojanja krovnih zakona iz oblasti rada i zapošljavanja na nivou države.

Neka od osnovnih obilježja tržišta rada u Bosni i Hercegovini su:

- Radno zakonodavstvo je u nadležnosti entiteta (Federacija BiH, Republika Srpska i Brčko Distrikt BiH) i usklađeno je sa konvencijama Međunarodne organizacije rada;
- U formalnom sektoru je zaposlena radna snaga sa dugogodišnjim radnim iskustvom, dok je mlađim radnicama otežan pristup poslovima u istom sektoru;
- Stvarna nezaposlenost je mnogo manja od evidentirane nezaposlenosti;
- „Crno tržište“ rada je prisutno u značajnom obimu;
- Učešće žena u radnoj snazi je među najnižim u regiji, ali razlika u plaćama između muškarca i žene nije velika;
- Otvaranje radnih mjesta i preraspodjela poslova je mala kao i mobilnost i fleksibilnost radne snage;

- Evidentni su veliki porezi i otežan pristup kreditima, što uz administrativne barijere usporava razvoj poduzetništva;
- Većina firmi ne prijavljuje puni iznos plaća zaposlenih zbog visokih stopa doprinosa na plaće;
- Privatni sektor je puno dinamičniji u pogledu otvaranja novih radnih mjesta u odnosu na javni sektor.“⁶

Stope aktivnosti i zaposlenosti prema podacima iz Ankete o radnoj snazi iz 2007. godine⁷ su iznosile 43,9% i 31,2% dok je su u 2006 godini bile 43,1% i 29,7%. Stope su bile značajno više za muškarce nego za žene. Stope aktivnosti i zaposlenosti su bile najviše u starosnoj grupi 25 do 49 godina (67,0% i 48,8%).

Manje od polovine radno sposobnog stanovništva u BiH čine radno aktivne osobe, tj. one koje se na tržištu rada javljaju kao zaposlene i nezaposlene.

Obrazovna struktura zaposlenih osoba pokazuje da najveći udio (62,6%) ima završenu srednju školu, slijede zaposleni sa osnovnom školom ili nižim obrazovanjem (23,5%) i 13,9% akademski obrazovnih osoba.

Nezaposlene osobe imaju donekle sličnu obrazovnu strukturu: 69,9% osoba ima srednjoškolsko obrazovanje, 26,1% su osobe sa osnovnim obrazovanjem ili niže, dok je 4,1% završilo višu školu, fakultet, akademiju, magistrat ili doktorat.

Raseljenička i povratnička populacija ima znatno više problema u ostvarivanju prava na rad i zapošljavanje, što utiče na dinamiku povratka i održivost povratka.

Problemi iz oblasti prava na rad sa kojim se se susreću povratnici i raseljene osobe, a što utiče na proces povratka povezani su sa općim stanjem nezaposlenosti koje je prisutno u Bosni i Hercegovini. Naime, nedostaju radna mjesta, opća devasitiranost privrednog sistema utiče na ograničenu mogućnost zapošljavanja povratničke populacije. Pored toga, manjinski povratnici suočavaju se sa diskriminacijom prilikom zapošljavanja, na koje imaju pravo prema zakonskim odredbama, u organima uprave, policiji, sudstvu, itd.

Također, ne postoji značajnija zainteresiranost mladog visokoobrazovnog kadra iz reda potencijalnih povratnika da apliciraju na objavljene pozive za zapošljavanje u prijeratnim mjestima stanovanja čime bi se stvorile pretpostavke za održiv povratak.

2.4. Socijalna i penziono-invalidska zaštita

Socijalna zaštita

Socijalna zaštita, kao integralni dio socijalne politike je organizovana djelatnost usmjerena na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe, a ostvaruje se kroz pružanje materijalnih davanja i socijalnih usluga.

Socijalnom potrebom smatra se trajno ili privremano stanje u kojem je građaninu ili porodici neophodna pomoć u savladavnju socijalnih teškoća i zadovoljavanje životnih potreba.

Socijalna zaštita obezbjeđuje se korisnicima koji su nesposobni za rad, nemaju sredstava za život i srodnika koji su obavezni da ih izdržavaju i koji zbog posebnih okolnosti ne mogu da obezbjede sredstva za zadovoljavanje životnih potreba.

Korisnici socijalne zaštite su po definiciji najsiromašniji i najranjiviji članovi jednog društva.

⁶ Bilten, broj 2, str. 7, decembar 2006. godine, izdavač Agencija za rad i zapošljavanje BiH, www.agenrzbh.gov.b

⁷ Anketa o radnoj snazi, Sarajevo, 18 septembar 2007. godine, broj 2, str.2, izdavač Agencija za statistiku BiH, www.bhas.ba

Rezultati na planu ostvarivanja socijalne zaštite povratnika, kao i pristupa penzijsko-invalidskom osiguranju – na žalost nisu zadovoljavajući.

Teške ekonomske prilike, nedostatak posla, često diskriminatoran odnos prema povratnicima i zakašnjeni programi tzv. održivog povratka doveli su veliki broj povratnika na rub egzistencije i pojavu novog raseljavanja.⁸

Mnogobrojne raseljene osobe i povratnici nalaze se u stanju socijalne potrebe, suočeni sa veoma ozbiljnim egzistencijalnim poteškoćama i često nepodnošljivim socijalnim položajem, kako u mjestima raseljavanja, tako i nakon povratka u svoja prijeratna prebivališta. Uzroci se prepoznaju u nemogućnosti ostvarivanja kvalitetnih socijalnih prava povratnika zasnovanih na njihovim stvarnim potrebama, a naročito u godinama neposredno nakon povratka, odnosno u periodu njihove reintegracije.

Stvarna zakonska i institucionalna nadležnost u oblasti socijalne zaštite u BiH je na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH, dok je na nivou BiH kordinirajuća funkcija u okviru nadležnosti Ministarstva civilnih poslova.

Nadležnost unutar Federacije BiH je decentralizovana i podijeljena između entiteta i kantona, dok je u Republici Srpskoj ova oblast centralizovana i podjeljena između entitetskih i opštinskih organa.

- *Penziono-invalidsko osiguranje*

Sistem penzijsko-invalidskog osiguranja u Bosni i Hercegovini uređen je entitetskim zakonima, uz prisustvo problematične međuentitetske isplate penzija.

Različiti iznosi penzija u entitetima uzrokovani su, prije svega, različito utvrđenim stopama doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje.

Stopa doprinosa u procentu od 24% u FBiH primjenjuje se na bruto plaću, dok se u RS ista stopa primjenjuje na neto plaću, što za posljedicu ima manji priliv sredstava doprinosa u Fond PIO RS i sljedbeno manji iznos penzija u tom BH entitetu.

U cilju razrješenja problema nastalih u provođenju penzijskog i invalidskog osiguranja u procesu povratka raseljenih osoba i izbjeglica, zaključen je Sporazum o međusobnim pravima i obavezama između tadašnjih nosilaca ovog osiguranja iz 2000. godine.

Ovim sporazumom se penzionerima, povratnicima u prijeratno mjesto življenja, koji su pravo na penziju ostvarili do 30. 04. 1991. godine, na jedinstvenom pravnom i ekonomskom području bivše Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, omogućava istovjetan materijalni položaj u pogledu visine penzije.

Međutim, "neusklađenost zakonodavstva između dva entiteta i nedostatak zakonodavstva na državnom nivou koji bi regulisali penzije i druga socijalna primanja uzrokovali su probleme raseljenim osobama i povratnicima. Konkretno, ovi problemi nastali su zbog različitih shema za izračunavanje penzija i različitih iznosa penzija u svakom entitetu."⁹

⁸ *Helsinški komitet za ljudska prava u BiH, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovine, (januar-decembar 2007. godine)*

² *Presuda Evropskog suda za ljudska prava D.K. protiv Bosne i Hercegovine od 20.11.2007.*

3. Povrat imovine i stanarskih prava

Pravo na povrat imovine imaju sve izbjeglice i raseljene osobe koja su u toku neprijateljstava od 1991. godine lišene iste, a što je jasno propisano članom 1, Aneksa VII Dejtonskog Mirovnog Sporazuma.

U skladu sa Aneksom VII Dejtonskog Mirovnog Sporazuma, nadležne entitetske vlasti su uz pomoć i koordiniranje od strane nadležnih institucija i organizacija međunarodne zajednice u BiH, tokom 1998. i 1999. godine donijele set imovinskih zakona čiji je cilj bio stvaranje pravnog okvira koji je trebao rezultirati poštivanjem obaveza iz Aneksa VII, tj. povratom imovine prijeratnim vlasnicima i korisnicima.

Proces povrata imovine izbjeglicama i raseljenim osobama odvijao se u skladu sa entitetskim imovinskim propisima, a suštinski je taj proces okončan krajem 2006. godine.

Prema posljednjim statistikama koje su objavile PLIP agencije¹⁰, u BiH je ukupno podnesen 211.791 zahtjev za povrat imovine i stanarskih prava.

Doneseno je 197.815 pozitivnih odluka i 12.642 negativne odluke.

Broj zaključenih slučajeva je 197.688.

Ukupno gledano više od 99 % slučajeva vode se kao zaključeni i taj je posao u završnoj fazi realiziranja u BiH.

Zbog rezultata koji su ostvareni na planu povrata imovine i stanarskih prava, Bosna i Hercegovina se tretira kao dobar primjer u regionu, ali i šire.

Kako se pod suštinskim završetkom podrazumjeva da su prijeratni vlasnici/korisnici uvedeni u posjed svoje imovine/stanarskih prava, u preostalim slučajevima se zbog spornog faktičkog i pravnog statusa još uvijek vode upravni postupci, sporovi ili su pokrenute parnice pred nadležnim sudovima.

4. Naknada štete – kompenzacija

Pored prava na slobodan povratak i povrat imovine, Aneks VII Dejtonskog mirovnog sporazuma zagarančio je i pravo svih izbjeglica i raseljenih osoba na kompenzaciju za imovinu koja im se ne može vratiti. Ujedno je predviđen i mehanizam putem kojeg će izbjeglice i raseljene osobe ostvariti pravo na kompenzaciju "umjesto povrata".

Na osnovu ovog zagaraniranog prava iz Dejtonskog mirovnog sporazuma, veliki broj izbjeglica i raseljenih osoba, podnio je zahtjev za kompenzacijom Neovisnoj Komisiji za raseljene osobe i izbjeglice (Dejtonski mirovni sporazum - glava dva, član VII), dok su drugi pokrenuli parnice na sudovima u iste svrhe. Međutim, mandat Komisije za raseljene osobe i izbjeglice (CRPC) u Bosni i Hercegovini je prestao, nakon čega su vlasti u BiH, oformile domaću Komisiju za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, čiji je mandat rješavanje po zahtjevima za preispitivanjem odluka Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, koje su zaprimljene u mandatu „dejtonske“ komisije, ali ih ista nije stigla razmotriti i donijeti odluke o njima za vrijeme trajanja svog mandata.

Sa druge strane i u vrijeme trajanja mandata Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, ista nije rješavala pitanja prava na kompenzaciju, kako je to predviđeno Dejtonskim mirovnim sporazumom, nego je samo potvrđivala vlasništvo, stanarsko pravo i uredan posjed na nepokretnoj imovini raseljenih osoba i izbjeglica, dakle nisu primjenjivane niti je omogućena primjena odredbi o kompenzaciji iz Aneksa VII, čime je kompenzacija do danas ostala nedostupna u praksi.

¹⁰ U 2000. godini međunarodna zajednica u BiH osniva tzv. PLIP ćeliju za praćenje i primjenu relevantnih propisa (Plan provedbe imovinskih zakona) koja se sastojala od 4 vodeće organizacije međunarodne zajednice u BiH: OHR-a, OSCE-a, UNHCR-a i CRPC-a. Predstavnici PLIP-a počinju objavljivati mjesečne statističke pokazatelje od nivoa općine do nivoa BiH, analizirajući i upoređujući te pokazatelje.

U dosadašnjoj primjeni odredbi Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, pomoć za raseljene osobe i povratnike bila je usmjeravana na proces povratka i rekonstrukciju stambenih objekata na područjima povratka, a zadnjih godina se ograničena pomoć počinje usmjeravati na podršku održivosti povratka. Rezultat toga je da osobe koje se ne mogu vratiti u njihova predratna prebivališta nisu dobivale pomoć kako bi postigle trajno rješenje, a jedan od mogućih oblika te pomoći, svakako je i kompenzacija.

Posebno je ovaj problem naglašen kada se radi o osobama koje se ne mogu vratiti iz objektivnih razloga kao što su potpuno devastirana imovina, nedostatak osnovne infrastrukture koja je neophodna za minimalne životne uvjete, nemogućnost pristupa osnovnim pravima iz zdravstvene i socijalne zaštite koja je neophodna ljudima sa posebnim potrebama, itd. Također ima osoba čija specifična situacija (npr. osobe koje su bile izložene teškim traumama tijekom rata, ratni pritvorenici i logoraši, svjedoci ratnih zločina u sudskim postupcima) ometa njihov povratak čak i kada se čini da su generalno zadovoljeni praktični uvjeti koji im omogućavaju povratak. U tim slučajevima, fokus na rekonstrukciji i povratu stambenih objekata ne rješava probleme sa kojima se suočavaju te raseljene osobe.

Bez kompenzacije kao praktične mogućnosti, jedini izbor raseljenih osoba i izbjeglica jeste da se prijave za povrat odnosno rekonstrukciju njihovih domova iz 1991.godine. Do danas je oko 210.000 objekata i „de jure“ i „de facto“ vraćeno u posjed, a putem proračunskih sredstava, donacija i osobnih ulaganja povratnika, rekonstruirano je oko 320.000 stambenih jedinica. Znatno broj vraćenih i rekonstruiranih objekata su naknadno njihovi vlasnici prodali. Tako su u nedostatku formalnog kompenzacijskog mehanizma mnoge raseljene osobe i izbjeglice, kroz kasnije slobodno raspolaganje sredstvima ostvarenim kroz prodaju, našle načina da ostvare neki oblik kompenzacije "umjesto povrata", kako je to predviđeno u Aneksu VII. Međutim, ovo je nedovoljno efikasno i u smislu odredbi Dejtonskog mirovnog sporazuma, nepotpun način rješavanja potreba raseljenih osoba koje se ne mogu vratiti.

Znatno broj gore spomenutih osoba su ljudi iz kategorije ranjivih slučajeva, koje su trenutno smještene u nekom od vidova kolektivnog odnosno alternativnog smještaja, koji se ne mogu vratiti i kojima je neophodno neko drugo rješenje za njihovo raseljenje mimo rekonstrukcije prijeratnih domova. Međutim, da bi došli do trajnog rješenja, neophodan im je neki vid pomoći. Ti ljudi očekuju da nadležni organi za njih iznađu neko drugo trajno rješenje, mimo rekonstrukcije predratnih stambenih objekata, a jedno od mogućih rješenja jeste uspostavljanje mehanizma za ostvarivanje adekvatne kompenzacije.

Primijećeno je da u većini slučajeva kompenzacija za izgubljeni stambeni objekt sama po sebi neće biti adekvatna podrška raseljenoj osobi za postizanje trajnog rješenja. Međutim, za mnoge raseljene osobe to bi mogao biti značajan faktor u započinjanju života iznova i izlasku iz raseljeništa.

Danas, gotovo 13 godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, još uvijek postoji otpor uvođenju formalnog kompenzacijskog mehanizma u Bosni i Hercegovini. Brojni su i raznovrsni razlozi zbog kojih je to tako, uključujući velike troškove i opterećenja koje bi svaki oblik kompenzacijske sheme prouzrokovao za proračune. Međutim, u kontekstu revizije Strategije za implementaciju Aneksa VII, o kompenzaciji i relevantnim odredbama Aneksa VII se razgovara i diskutira, naročito jer brojne međunarodne i lokalne institucije i organizacije vjeruju da bi pored rekonstrukcije domova trebalo razmotriti i ostale načine pružanja podrške osobama koje su pogođene raseljenjem.

Tako je, na primjer, Razvojna banka Vijeća Evrope preporučila da se preispita situacija u kojoj se nalaze osobe u kolektivnom smještaju kojima nije neophodno potrebna rekonstrukcija njihovih prijašnjih domova, ali koje ipak zahtijevaju neku podršku kako bi postigli trajno rješenje. Ovo je jedan primjer kako bi se resursi mogli iskoristiti za pružanje podrške ograničenoj kompenzacijskoj shemi. Sa aspekta ljudskih prava, državni organi kao i međunarodna zajednica imaju odgovornost da razmotre sve opcije koje podržavaju trajna rješenja za raseljeničku i ostalu populaciju.

III – IDENTIFICIRANI PROBLEMI, PREPORUKE I PRIJEDLOZI MJERA ZA UNAPREĐENJE PRISTUPA PRAVIMA IZBJEGLICA, RASELJENIH OSOBA I POV RATNIKA

1. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti povratka i ostalih trajnih rješenja problema raseljavanja

U uslovima kada postoji iskazano političko opredjeljenje i spremnost na svim nivoima vlasti kao i relevantnih međunarodnih aktera da se odredbe Aneksa 7. Dejtonskog mirovnog sporazuma provedu u cjelosti i da se proces ne može zaključiti dok se i posljednjoj izbjeglici, raseljenoj osobi i povratniku ne osigura pristup pravima zagaraniranim ovim Sporazumom – okončanje problematike raseljeništa u skladu sa stvarnim potrebama svih ljudi, gotovo je isključivo uslovljeno osiguranjem odgovarajućeg pravnog okvira i izdvajanjem potrebnih sredstava za ove namjene.

1.1. Suštinsko okončanje procesa održivog povratka u BiH

Zbog različitih razloga, nema sveobuhvatnog programa suštinskog okončanja procesa povratka u BiH, iz kojega bi u cilju jednoobrazne i usklađene realizacije ciljeva Aneksa VII na cijeloj teritoriji BiH trebali proizaći akcioni planovi entiteta, uključujući i kantone u FBiH, Brčko Distrikta BiH i općinski projekti i prioriteti.

1.1. Na osnovu preciznih i pouzdanih pokazatelja potrebno je sačiniti plan održivog završetka procesa povratka koji će u suštinskom smislu biti programiran na period od četiri godine, ne ograničavajući pri tom rokove za pristup pravima svih onih koji u tom periodu ne riješe svoje interese:

- osigurati neophodna sredstva i provesti program prema usvojenim principima na cjelokupnom području Bosne i Hercegovine, uz podršku i učešće svih relevantnih domaćih i međunarodnih organizacija i institucija, nevladinog sektora, predstavnika civilnog društva, kroz participativane mehanizme učešća izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika.

1.2. Nediskriminatoran pristup izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika pravima iz Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma

Trajna rješenja za problematiku raseljeništa ne mogu se ograničiti na izbjeglice i raseljene osobe u formalno-pravnom statusu, već moraju uključivati i podršku povratnicima i takođe se prilagoditi stvarnim potrebama svih koji su pogođeni posljedicama konflikta.

1.2. Potrebne su reforme pravnog okvira kojima će se osigurati jednakopravan pristup pravima izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika u formalnom statusu i svih onih koji su *de facto* raseljeni.

1.3. Osiguranje preduslova za povratak kroz rekonstrukciju preostalih uništenih i oštećenih stambenih jedinica izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika

Usljed parcijalnih i rasparčanih intervencija na terenu, troškovi održivog povratka po povratničkoj porodici su visoki. Prelaskom na „projektni pristup“ u realiziranju procesa povratka i koncentrisanjem pomoći na mikro-lokalitete povratka ovi troškovi bi se zasigurno smanjili, što bi rezultiralo većim brojem korisnika koji se mogu obuhvatiti raspoloživim resursima.

Poseban problem predstavlja što je značajan broj preostalih uništenih i oštećenih stambenih jedinica u višepodružnim stambenim zgradama koje još uvijek nisu obnovljene usljed, između

ostalog, visokih troškova sanacije. Posljedično, veliki broj izbjeglica i raseljenih osoba, iako su formalno vratili svoja stanarska prava, nije u mogućnosti da sadržajno realizira pravo na povratak.

1.3. Osigurati sredstva za sanaciju uništenih i/ili neuslovnih stambenih jedinica u skladu sa propisanim minimumom stambenih uslova za sve one koji ispunjavaju kriterije za dobivanje pomoći za obnovu, uz davanje prednosti najugroženijim osobama:

- povećanim izdvajanjem u proračunima svih nivoa vlasti u BiH,
- aktivnim pristupom međunarodnoj i domaćoj donatorskoj zajednici,
- iz sredstava neraspoređenog viška PDV-a,
- iz sredstava privatizacijskih fondova,
- namjenskim kreditnim zaduženjima,
- javnim i privatnim partnerstvom.

1.4. Monitoring i koordinacija procesa povratka na cijelom području BiH

Monitoring kao sastavni dio projektnog ciklusa predstavlja nezaobilazan i nezamjenjiv instrumenat upravljanja projektom i osiguranja kvaliteta usluge prema krajnjem korisniku. Proces monitoringa, takođe pomaže i davaocima i korisnicima u praćenju ostvarenih rezultata u odnosu na planirane.

Sa ciljem stvaranja pretpostavki za uspješnu koordinaciju različitih učesnika u procesu povratka i donošenje kvalitetnih odluka, neophodno je osigurati efikasan i sveobuhvatan monitoring projekata održivog povratka u BiH.

1.4. U cilju uspješne koordinacije procesa povratka na cijelom prostoru BiH, neophodno je unaprijediti monitoring projekata održivog povratka:

- Tehnički i kadrovski ojačati kapacitete Regionalnih centara Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i
- Unaprijediti proces monitoringa zajedničkih projekata integriranog povratka i rekonstrukcije uz međusobnu saradnju i razmjenu informacija između institucija, osiguravajući na taj način neophodan nivo koordinacije ovog procesa.

1.5. Osiguranje pouzdanih pokazatelja o potrebama u svrhu iznalaženja trajnih rješenja problema raseljavanja

Od potpisivanja mirovnog sporazuma, prošlo je gotovo 13 godina. Teško je reći koliko je izbjeglica i raseljenih osoba iznašlo trajna rješenja kroz povratak. Ostvareni su rezultati u procesu povratka, rekonstrukciji stambenih jedinica i održivom povratku, ali za razliku od dosta dobro „snimljenog“ stanja u smislu potreba unutar procesa povratka, ne postoje tačne evidencije o broju reintegriranih povratnika u ranija mjesta prebivališta.

1.5. Unaprijediti bazu podataka o potencijalnim korisnicima pomoći kojima su potrebna trajna rješenja, putem podrške i uključivanja svih nadležnih organa i službi u BiH, relevantnih međunarodnih institucija i organizacija, civilnog društva i nevladinog sektora, a posebno udruženja koja predstavljaju izbjeglice, raseljene osobe i povratnike:

- Doraditi softver/web aplikaciju bh. jednoobrazne baze podataka koja bi omogućila prioritizaciju zahtjeva za rekonstrukcijom uključivanjem novih mogućnosti za evidentiranje dokumenata kojima se dokazuje ispunjavanje općih i posebnih kriterija za dobivanje pomoći, ranijeg korištenja pomoći čime bi se vršila de-registracija potencijalnih korisnika, unos podataka o stanju stambene jedinice i slike situacije na terenu, sa okvirnom procjenom troškova sanacije;
- Uspostaviti jedinstvenu bazu podataka o povratnicima u BiH i na osnovu nje definirati programske zadatke.

1.6. Konačno zatvaranje kolektivnih smještaja

Zatvaranje kolektivnih centara je nesumnjiv prioritet. Stoga je neophodno osmisliti decidne i jednoobrazne kriterije za procjenu posebnih potreba stanara u kolektivnim centrima/alternativnom smještaju kako bi se definisale dugoročne mjere za postizanje trajnog rješenja.

Za konačno zatvaranje kolektivnih centara potreban je transparentan i multidisciplinarni pristup za osiguranje trajnih rješenja za ljude koji su smješteni u kolektivnim centrima.

1.6. U cilju konačnog zatvaranja kolektivnih smještaja utvrditi metodologiju snimanja stanja u ovoj oblasti na području BiH:

- U skladu sa stvarnim i iskazanim potrebama trenutnih korisnika kolektivnih centara izraditi programe i projekte koji će za cilj imati potpuno pražnjenje ovog vida stanovanja. Naročitu pažnju neophodno je posvetiti posebno ranjivim kategorijama kao što su djeca bez roditelja, samohrane majke, stari, bolesni i invalidne osobe, kako bi se osigurao adekvatan pristup njihovim pravima.
- Obaviti sveobuhvatno individualno profiliranje svih stanara u kolektivnim centrima/alternativnom smještaju radi osmišljavanja primjerenih trajnih rješenja za najugroženije osobe (od jedinstvenih projekata povratka, do osiguranja institucionalne skrbi i/ili socijalnog stanovanja u mjestima raseljenja, itd.);
- Utvrditi i osigurati zakonske i proceduralne mjere zaštite koje uređuju proces uz potpuno poštovanje prava raseljenih lica, uključujući spriječavanje posljedica prisilnih deložacija na osobe koje su u stanju potrebe i osigurao pristup dostojanstvenom i trajnom stanovanju za osobe u stanju potrebe;
- Ograničiti svako novo smještanje u postojeće kolektivne oblike zbrinjavanja i spriječiti formiranje i nastanak novih, bilo formalnih, bilo neformalnih kolektivnih oblika stambenog zbrinjavanja, te umjesto toga osigurati drugi vid adekvatnog stanovanja za one koji su u stanju potrebe.

1.7. Stambeno zbrinjavanje osoba u nepovoljnoj socijalnoj situaciji

Postoji nesklad između stvarnih potreba i mogućnosti za finansiranje različitih modaliteta stambenog zbrinjavanja u cilju iznalaženja trajnih rješenja za raseljene osobe i ostale socijalno ugrožene kategorije stanovništva u potrebi za socijalnim stanovanjem.

Takođe postoji potreba i za drugim vrstama trajnih rješenja problema raseljavanja.

- 1.7.** Paralelno sa procesom obnove iznalaziti adekvatna rješenja za stambeno zbrinjavanje i drugih osoba u nepovoljnoj socijalnoj situaciji, za koje se trajna rješenja ne mogu osigurati obnovom njihovih prijeratnih domova, te s tim u vezi razviti novu strategiju pristupa stanovanju u BiH, sa posebnim fokusom na socijalno ugrožene kategorije stanovništva po više osnova:
- U skladu sa općim ciljevima na ekonomskoj obnovi, razvoju i saradnji, promovisati nedeiskriminatoran pristup pravu na stanovanje, održiv stambeni i urbani razvoj, uključujući usavršavanje instrumenata za prosperitetna poboljšanja u ovoj oblasti, sa posebnim fokusom na osiguranje pristupa odgovarajućim stambenim rješenjima skrojenim prema potrebama najugroženijih, odnosno ljudima kojima je potrebna socijalna zaštita;
 - Utvrditi osnovna načela koordiniranja aktivnosti, usklađivanja politika i planova organa vlasti BiH i međunarodne zajednice u oblasti stambene politike;
 - Poduzimati odgovarajuće aktivnosti kako bi se promovisalo, štitilo i osiguravalo potpuno i progresivno ostvarivanje prava na stanovanje sa posebnim fokusom na pristup adekvatnom stanovanju za ugrožene kategorije stanovništva;
 - Stvoriti adekvatan pravni okvir, prikladno institucionalno uređenje i usvojiti politike koje će biti na tragu nediskriminatornog pristupa stanovanju za sve;

- Jasno definisati potrebe, ciljeve i ciljne grupe, standarde i procedure za monitoring rezultata kako bi se spriječila bilo kakva diskriminacija u pristupu stanovanju, a uzimajući u obzir interdisciplinarnost sa ostalim politikama;
- Osiguranje stanovanja za ugrožene kategorije stanovništva, zahtjeva akcije ne samo državne uprave na svim nivoima vlasti, nego i svih segmenata društva, uključujući privatni sektor, nevladine organizacije kao i partnerske organizacije međunarodne zajednice. Takođe, samim ugroženim kategorijama stanovništva, kao i institucijama civilnog društva treba omogućiti da uzmu proaktivnu ulogu kroz participativne mehanizme u definisanju odgovarajućih programa.

2. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti sigurnosti povratnika

Uprkos generalno zadovoljavajućoj sigurnosnoj situaciji u BiH, izolirani incidenti koji se dešavaju „manjinskim“ povratnicima i koji se ne istražuju i ne gone krivično na zadovoljavajući način, i stalna široko prisutna zagađenost minama, su prepreke za povratak. Pored toga, identificirani su i neki drugi problemi u vezi kojih su predložene mjere za unapređenje stanja u oblasti sigurnosti, kao što su :

- Nema adekvatne koordinacije i opšteg integrativnog pristupa pozvanih subjekata koji su nadležni i zaduženi za unapređenje stanja bezbjednosti u BiH;
- Nedostatak zvanične osude pojedinačnih ili grupnih napada na ličnu i imovinsku bezbjednost povratnika, od strane pripadnika drugih naroda, a prijavljeni incidenti se ne istražuju i krivično ne gone na zadovoljavajući način;
- Sredstva informisanja ponekad neodmjereno i neprovjereno svojim ishitrenim izvještavanjem o napadima i ekscesima koji se odnose na povratnike i njihovu imovinu, nanose štetu suživotu i ponovnoj integraciji povratnika u lokalnu zajednicu.
- Nema detaljnih informacija o broju i karakteru incidenata u vezi sa napadima na povratnike i njihovu imovinu, niti se posebno vode evidencije u vezi sa tim, što je već samo po sebi indikativno, ali što je još važnije, nezadovoljavajuća je razmjena informacija između nadležnih policijskih i sudskih organa i institucija po ovim pitanjima. To utiče na ažurnost podataka o ishodu sudskih postupaka, u vezi sa podnesenim zahtjevima za pokretanje prekršajnog ili krivičnog postupka. Potrebno je istaći da se ocjene o stanju bezbjednosti na području BiH, koje daju pojedine vladine institucije i posebno nevladin sektor, često razlikuju. Takve ocjene su često separatne i subjektivne, tako da objektivno nemogu dati globalnu sliku stanja na terenu u ovoj oblasti;

2.1. Osigurati da entitetska ministarstva unutrašnjih poslova, kao i službe bezbjednosti Brčko Distrikta, dostavljaju Ministarstvu bezbjednosti BiH i Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, informacije o napadima na povratnike i njihovu imovinu, posljedicama koje su nastupile i mjerama koje su preduzete prema izvršiocima tih djela, kako bi bili u mogućnosti dati objektivnu analizu stanja u predmetnoj oblasti i u vezi sa tim predlagati mjere za otklanjanje svih vidova ugrožavanja i diskriminacije prema povratničkoj populaciji.
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, bi na taj način imalo aktivniju ulogu u koordiniranju poslova iz svoje nadležnosti, tako i u odnosu na segment bezbjednosti povratnika. Takođe ažurne informacije o stanju bezbjednosti bile bi dostupne institucijama vlasti u BiH. Bezbjednošću se treba baviti na koordiniran način, kako bi i drugi subjekti, dali svoj doprinos u cilju provođenja profesionalnih istražnih postupaka i unaprijedili stanje u ovoj oblasti.

- Etnička zastupljenost zaposlenih u policijskim strukturama na području cijele BiH nije zadovoljavajuća;

2.2. Pokrenuti inicijativu da kadrovska zastupljenost i nacionalna izbalansiranost zaposlenih u policijskim strukturama bude zastupljena u skladu sa odlukom Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda, čime bi bila izbjegnuta diskriminacija u zapošljavanju povratnika u odnosu na domicilno stanovništvo, a što bi u konačnici sigurno unaprijedilo stanje u oblasti sigurnosti.

- Konstatovano je da se sporo procesuiraju lica za koja se osnovano sumnja da su počinila ratne zločine i da jedan broj njih živi u područjima na kojima su počinjeni zločini, a u ta područja su se vratila ili se žele vratiti pripadnici tzv. „manjinskih“ naroda. Osjeća se izostanak politike i strategije koja bi se bavila optužbama za počinjene zločine na ovim područjima, tako da takav ambijent ne doprinosi održivosti povratka, niti pomaže prevazilaženju straha kod povratnika;

2.3. Osigurati da Ministarstvo civilnih poslova BiH, poveže proces revizije Strategije za provođenje Aneksa VII DMS, sa procesom koji vodi Kancelarija državnog tužilaštva u pripremi i usvajanju državne Strategije o ratnim zločinima. Osigurati koordinaciju kojom će se pomoći poboljšanje bezbjednosne situacije povratnika. Priroda takve koordinacije zahtjeva dalje zajedničke aktivnosti Ministarstva civilnih poslova BiH i Kancelarije državnog tužilaštva.

- U praksi ima slučajeva da se jedan broj prekršaja i krivičnih djela ne prijavljuje policijskim organima iz straha od posljedica, ili generalnog nedostatka povjerenja u policiju, tako da takvi slučajevi nisu ni procesuirani i prolaze bez sankcija prema izvršiocima. To je jedan od razloga da se izvještaji i ocjene o stanju bezbjednosti povratnika koje priprema nevladin sektor razlikuju od zvaničnih izvještaja nadležnih policijskih organa.
- Ima različitih događaja na terenu koje povratnici prijavljuju, a koji se odnose na prijetnje na vlastiti život, uništavanje, uzurpaciju i eksploataciju privatne imovine, a da se policijske strukture oglašuju i nepreduzimaju zakonom predviđene mjere, što takođe doprinosi nepovjerenju u nadležne institucije u mjestima povratka;

2.4. Intenzivirati aktivnosti pripadnika policije na cijelom području BiH, da u okviru realizacije svojih redovnih i planskih aktivnosti, posebnu pažnju poklone povratničkoj populaciji, putem redovnih obilazaka patrolnih sektora i pozorničkih rejona, čime će doprinijeti vraćanju povjerenja u policiju. Neophodno je istrajati na dosljednom sprovođenju istražnih radnji i procesuiranju osumnjičenih, za počinjene prekršaje i krivična djela, koja su usmjerena prema povratnicima. Preventivno-operativni rad i češće prisustvo na terenu pripadnika policije, doprinijelo bi ponovnom uspostavljanju operativne komunikacije sa povratnicima, čime bi se stanje bezbjednosti gledano u cjelini značajno unaprijedilo.

- Uočeno je da prilikom realizacije projekata deminiranja nedostaje sveobuhvatnije preduzimanje mjera preventivnog upozoravanja na mine, da takođe treba unaprijediti institucionalnu komunikaciju između terenskih kancelarija BH MACA-a, koje su raspoređene u oba entiteta i predstavnika lokalnih zajednica;

2.5. BH MAC u okviru Strategije protivminskog djelovanja u BiH, treba kontinuirano razvijati partnersku saradnju sa svim relevantnim subjektima u cilju osiguranja podrške i uslova za efikasnije protivminsko djelovanje. Stalno unapređivati komunikaciju sa javnošću na temu protivminskog djelovanja kroz organizovanje edukacija, s posebnim osvrtom na način informisanja lokalnih zajednica, koje imaju izražen problem zagađenosti minama. Razmjenjivati informacije sa pripadnicima Civilne zaštite po pitanju nadležnosti, prilikom realizacije planova deminiranja, kao i prisutnosti deminera na nekom području. Isto tako nužno je organizovati i podstaći pomaganje odgovarajućih kampanja u oblasti. Na taj način uspostavila bi se puna saradnja između BH MAC-a, Civilne zaštite i lokalne zajednice vezano za postupak deminiranja i obezbijedila razmjena podataka o lokacijama minsko-eksplozivnih sredstava.

- Žrtve mina su zakonom tretirane kao civilne žrtve rata i socijalna i medicinska pomoć preživjelim i članovima njihovih porodica je minimalna i nedovoljna, tako da nemamo potpunog uključivanja žrtava mina u društvenu zajednicu;

2.6. Podržati provođenje ubrzane procedure na donošenju novog Zakona o protivminskom djelovanju u BiH i Strategiji protivminskog djelovanja u BiH, za period 2009 – 2019.godine. Na ovaj način bi se osigurali uslovi za stabilno i kontinuirano finansiranje i unapređenje organizacione strukture na svim nivoima vlasti, povećanje bezbjednosti građana i kvalitetnu podršku i pomoć žrtvama mina, njihovih porodica, kao i njihovo uključivanje u društvenu zajednicu, kroz realizaciju različitih vidova programa pomoći.

- U Zakonu o deminiranju BiH, nije dovoljno uređena odgovornost i institucionalna povezanost struktura za provođenje protivminskog djelovanja na svim nivoima vlasti u BiH;

2.7. Prilikom izrade planova deminiranja, treba osigurati da prioriteta budu područja na koja se vraćaju izbjeglice i raseljena lica, tako da pored deminiranja devastiranih stambenih jedinica i okolnog zemljišta i imanja, treba posebnu pažnju obratiti i na deminiranje infrastrukturnih objekata u cjelini. Nadležni organi trebaju uvesti pojednostavljenu proceduru za podnošenje zahtjeva za deminiranje

- Izostanak pravovremenog hapšenja i procesuiranja jednog broj lica, za koja se osnovano sumnja da su počinila ratne zločine, doprinosi opštoj nesigurnosti i predstavlja prepreku povratku;

2.8. Hapšenje i procesuiranje svih osumnjičenih za ratne zločine je od značaja za održivi povratak. S tim u vezi sva nadležna tijela zadužena za reviziju i implementaciju Strategije za sprovođenje Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma, podržavaju usvajanje državne Strategije za rješavanje pitanja ratnih zločina.

3. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti komunalne i socijalne infrastrukture

- Postoji nesrazmjer između ulaganja u obnovu infrastrukturnih objekata u cjelini i potreba za sanaciju preostale oštećene i uništene socijalne i komunalne infrastrukture u BiH.
- Zabrinjava činjenica da ne mali broj povratnika, već godinama po povratku nema pristup električnoj energiji, pitkoj vodi, nema riješeno pitanje otpadnih voda, putnih komunikacija itd., kao i mnogim drugim komponentama komunalne i socijalne infrastrukture.
- S tim u vezi, Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, konstatovao je da Bosna i Hercegovina nije sposobna da u cjelosti imlementira ekonomska, socijalna i kulturna prava.¹¹
- Pored problema nedostataka finansijskih sredstava potrebnih za obnovu u cjelini, nerijetke su opstrukcije povratka u pojedinim lokalnim zajednicama, kroz diskriminatoran odnos prema povratnicima, a u pojedinim sredinama prisutna je pojava neshvatljive „nezainteresovanosti i nepoznavanja“ stanja potreba na vlastitom području od strane lokalnih vlasti.
- Dodatan problem čini to što jedan broj lokalnih zajednica ne uvažava stvarne prioritete, tako da se infrastrukturni projekti provode čak i tamo gdje nema izraženog interesa za povratak, što za posljedicu ima da zbog neadekvatnog odabira projekata stvarni povratnici ostaju uskraćeni, čime je održivost njihovog povratka dodatno otežana, a u nekim slučajevima i dovedena u pitanje.
- Ujedno, bilo je negativnih primjera da implementaciju infrastrukturnih projekata, nije pratio monitoring rezultata, što je pogodovalo zloupotrebama i kod povratnika stvaralo nepovjerenje u institucije.
- Nadalje, zbog rasparčanih intervencija na terenu u kojima rekonstrukciju stambenih jedinica nije pratila rekonstrukcija komunalne i socijalne infrastrukture, dovela je do toga, da su troškovi održivog povratka po povratničkoj porodici bili znatno uvećavani.
- Kvalitetnijim projektnim pristupom u realizaciji procesa povratka i koncentrisanjem pomoći na mikro-lokalitete povratka ovi troškovi bi sigurno bili manji.

¹¹ Izvještaj Komiteta o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima Vijeća Evrope, novembar 2005. god.

- 3.1.** Prioritetno obezbijediti i udružiti sredstva za sanaciju komunalne i socijalne infrastrukture za potrebe povratnika koji su se vratili u svoje obnovljene stambene jedinice, a još uvijek nemaju pristup jednom broju pripadajućih prava kao što su pravo na obnovljenu komunalnu i socijalnu-javnu infrastrukturu.
Potrebna sredstva u svrhu povratka moguće je obezbijediti iz sljedećih izvora:
- povećanim izdvajanjem u godišnjim budžetima na svim nivoima vlasti u BiH, međunarodne i domaće donatorske zajednice;
 - su-finansiranja od strane različitih nivoa vlasti i učesnika u projektu (udruživanje sredstava, građevinski materijal, radna snaga, kao i drugi vidovi participacije);
 - neraspoređenog viška PDV-a;
 - privatizacijskih fondova;
 - namjenskim kreditnim zaduženjima.
- 3.2.** Uspostaviti bazu podataka o stanju infrastrukture na području BiH, za potrebe potencijalnih korisnika pomoći - povratnika, putem podrške i uključivanja svih nadležnih organa i službi u BiH, kao i relevantnih međunarodnih institucija i organizacija, udruženja civilnog društva koja predstavljaju raseljena lica, izbjeglice i povratnike.
- 3.3.** Donijeti kriterije za odabir prioriternih lokaliteta povratka (posebno pri tom imati u vidu siromašnije opštine), u kojima je potrebno izvršiti sanaciju infrastrukturnih objekata, na osnovu kojih bi se na transparentan način putem javnih konkursa, vršio odabir i implementirali projekti. U tom pravcu potrebno je formirati Komisije na lokalnom nivou za odabir prioriternih projekata, slično kao što su formirane Komisije za odabir korisnika pomoći u oblasti rekonstrukcije stambenih jedinica.
Prilikom sačinjavanja kriterija voditi računa o javnim interesima svih subjekata u procesu. U kandidovanju prioriteta treba da učestvuju resorne institucije, međunarodne organizacije-donatori, opštine, udruženja povratnika, kao i predstavnici MZ-a, uz obavezu da svi predlagači participiraju u projektu putem finansijske, materijalne, pravne, stručne, administrativno-tehničke, kao i nekih drugih vidova pomoći, kao što je kontaktiranje i podsticanje BH dijaspore za ulaganja u infrastrukturu u kontekstu održivosti povratka.
- 3.4.** Da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, u skladu sa svojom koordinirajućom ulogom, objedinjava sve zahtjeve i informacije od značaja za obnovu putne vodovodne i kanalizacione mreže, kao i potrebe za obnovom objekata socijalne infrastrukture. U tom pravcu je neophodno unaprijediti saradnju i vidu razmjene informacija sa institucijama, u čijoj su nadležnosti infrastrukturni objekti, posebno sa lokalnim vlastima, koje će biti primarni nosioci predlaganja i implementacije projekata.
- 3.5.** Neophodno je unaprijediti saradnju sa nevladinim sektorom-udruženjima povratnika, koji svojim neposrednim prisustvom na terenu, imaju uvijek „informaciju više“, tako da mogu biti značajan korektor mogućih opstrukcija na terenu.
Za projekte koji se ne realizuju kroz Fond za povratak, potrebno je da institucije svih nivoa vlasti, koje predlažu i implementiraju projekte infrastrukture, imaju obavezu dostave informacija o tome Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, u svrhu upotpunjavanja jedinstvene baze podataka koja se odnosi na stanje infrastrukture.
- 3.6.** Imajući u vidu tehničke specifičnosti infrastrukturnih objekata neophodno je da se na nivou BiH vrši udruživanje sredstava za sanaciju, rekonstrukciju i izgradnju objekata od najveće do najniže kategorije infrastrukturnih objekata. Implementaciju kompleksnih infrastrukturnih projekata treba da izvode nadležne i stručne organizacije, koje su zakonom određene za izvođenje radova na zaštiti, održavanju i eksploataciji, složenijih i zahtjevnijih kategorija infrastrukture koji izlaze iz okvira jedne opštine. Implementaciju projekata za sanaciju, rekonstrukciju i izgradnju ostale komunalne i javne-socijalne infrastrukture mogu vršiti opštine, kantoni, entiteti i Fond za povratak BiH. U cilju transparentnosti i racionalnog trošenja, donator i implementator će osigurati odgovarajući monitoring.
- 3.7.** U periodu primjene Strategije prioritet dati izrazito nerazvijenim opštinama, koje takav status imaju definisan zakonom ili nekim drugim aktom, kao i onim opštinama u kojima je evidentiran stvarni povratak.

3.1. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti elektrificiranja povratničkih naselja

U godinama neposredno poslije rata gotovo pomoć povratnicima, posebno proračunska, se usmjeravala na saniranje stambenih jedinica, što znači da je, osiguranje „krova nad glavom“, gotovo uvijek bilo prioritet.

Ulaganja u održiv povratak, a time i elektrificiranje lokacija/objekata realiziranog i planiranog povratka, postala su značajnija tek posljednjih godina, nakon što je urađena glavovina poslova na povratu imovine i rekonstrukciji stambenih fonda. Taj je trend danas rastući, ali još uvijek nezadovoljavajući.

Kao primjer mogu poslužiti općinski podaci za 2007. godinu, prema kojim je od ukupnog iznosa sredstava uloženi u održiv povratak, gdje spadaju i vodovod, ceste, društvena infrastruktura, pomoć u zapošljavanju i sl., samo 10% (oko 7 miliona KM) uloženo u elektrificiranje, što ukazuje na još uvijek jako veliku disproporciju između potreba i uloženi sredstava.

Poslije „povlačenja“ USAID-a, nema velikih donacija koje bi bile potpora elektrificiranju stambenih jedinica povratnika. Također, imajući u vidu da se elektrificiranje ne može realizirati bez učešća javnih elektroprivrednih poduzeća koja su i vlasnici osnovnih sredstava i korisnici prihoda od elektroenergetske infrastrukture koja se planira obnavljati, te da su isti obvezni održavati i razvijati elektroenergetski sustav, ideja ulaganja u osnovna sredstva elektroprivrednih poduzeća, pa makar i u svrhu povratka, određenom broju donatora nije prihvatljiva.

Generalno, konstantno padajući trend donacija, naročito na ruralnim lokalitetima povratka gdje je potrebno uložiti veća financijska sredstva u saniranje elektromreže za mali broj povratnika, rezultirao je velikim brojem povratničkih lokacija/objekata bez električne energije. Sadašnji donatori, najčešće, uz rekonstruiranje stambenih jedinica osiguravaju manje od 10% od vrijednosti projekta za potrebe infrastrukture, što uvijek nije namijenjeno elektrificiranju.

Elektrodistribucije su se angažirale na priključenju stambenih jedinica povratnika, uglavnom, u slučajevima gdje nije bilo potrebno izdvojiti veća financijska sredstva. To su najčešće bili objekti koje je bilo moguće priključiti po Sporazumu, te objekti koji su dobili donaciju, najčešće u elektro-materijalu. Tržišno orijentirana elektroprivredna poduzeća, elektrificiranje lokacija/objekata povratka za koja je potrebno osigurati veća financijska ulaganja po objektu/povratniku, ne prepoznaju kao svoj prioritet.

3.1. 1. Permanentno graditi i jačati efikasan sistem razmjene informacija između Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i elektroprivreda/elektrodistribucija, resornih entitetskih i kantonalnih ministarstava, općina, nevladinog sektora, domaćih i stranih donatora u svrhu praćenja i evidentiranja stanja i potreba na terenu, osiguranja i planiranja utroška sredstava, praćenja načina i dinamike realiziranja, te evaluacije projekata elektrificiranja.   3.1. 2. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će, u skladu sa svojom koordinirajućom ulogom, nastaviti prikupljati i objedinjavati sve informacije u vezi elektrificiranja lokacija/objekata realiziranog i planiranog povratka.   3.1. 3. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će u suradnji s ministarstvima nadležnim za energetski sektor u BiH raditi na uklanjanju svih prepreka za nesmetano elektrificiranje povratničkih lokacija, uključujući i izmjene zakonskih odredbi koje reguliraju ova pitanja.   3.1. 4. Elektrificiranje lokacija/objekata realiziranog i planiranog povratka je egzistencijalna potreba i neupitno pravo svakog povratnika, ali i interes svih struktura društva, i treba biti prepoznato kao prioritet od strane svih nivoa vlasti, uključujući i općine, a posebno od strane elektroprivreda/elektrodistribucija koje su i vlasnici elektro-distributivnih mreža na području njihove odgovornosti.

- 3.1. 5.** Sve navedene mjere moraju povratnicima **osigurati jednak i nediskriminirajući pristup** elektrodistributivnoj mreži, na cijeloj teritoriji BiH. U tom smislu je saradnja institucija vlasti s nevladinim sektorom od ključne važnosti.
- 3.1. 6.** Za potrebe elektrificiranja lokacija/objekata realiziranog povratka, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će jednom godišnje, u naredne 3 godine, putem Komisije za izbjeglice i raseljene osobe, a temeljem utvrđenih kriterija, **sačiniti Listu prioriteta elektrificiranja po općinama**. Lista će biti javna i dostupna svim relevantnim subjektima, a u cilju uvrštavanja prioriteta u godišnje planove elektrificiranja elektroprivreda/elektrodistribucija, istim i dostavljena.
- 3.1. 7.** Elektroprivrede/elektrodistribucije će svoje godišnje **planove elektrificiranja usklađivati s Listom prioriteta** iz prethodne tačke.
- 3.1. 8.** Svi učesnici u realiziranju projekata elektrificiranja će, u skladu sa svojim nadležnostima, predlagati i koristiti ekonomična tehnička rješenja, maksimalno moguće pojednostavljene i efikasne procedure, te **maksimalno moguće smanjiti administrativne i druge troškove korisnika/povratnika**.
- 3.1. 9.** U cilju prevencije novih slučajeva realiziranog povratka, gdje bi povratnici ponovo živjeli u objektima bez električne energije, **elektrificiranje i rekonstrukcija objekata planiranog povratka moraju biti sinhronizirani** i uključivati obavezu priključenja saniranog objekta na elektrodistributivnu mrežu.
- 3.1. 10.** **Osigurati finansijska sredstava za realiziranje projekata elektrificiranja lokacija/objekata realiziranog i planiranog povratka**, prvenstveno od strane elektroprivreda/elektrodistribucija koje su i vlasnici elektrodistribucijskih mreža i imaju odgovornost za rekonstrukciju istih, kao i svih nivoa vlasti uključujući i općine, i to:
- povećanim, namjenskim izdvajanjem sredstava iz vlastitih budžeta;
 - izdvajanjem sredstava iz Fonda za povratak BiH;
 - namjenskim kreditnim zaduženjima;
 - udruživanjem finansijskih sredstava i drugih vidova participiranja (materijal, radna snaga i sl.);
 - animiranjem stanih i domaćih donatora;
 - poticanjem i razvijanjem partnerstva u cilju realiziranja zajedničkog cilja.

4. Identificirani problemi, preporuke i prijedlozi mjera za unapređenje na polju održivosti i reintegriranja povratnika

4.1. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti zdravstvene zaštite

- Visoka stopa neosiguranih osoba odraz je u najvećoj mjeri fragmentiranog pravnog i institucionalnog okvira, te činjenice da se ne uplaćuju doprinosi za zdravstveno osiguranje, obzirom da doprinosi predstavljaju ključni sistem finansiranja sektora zdravstva;
- Također, neujednačeni propisi u drugim oblastima utiču na ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu;
- Strah od gubitka stečenih prava u mjestima raseljenja;
- Poteškoće u primjeni *Sporazuma o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite osiguranih osoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, van područja entiteta, odnosno Brčko distrikta BiH, kome osigurane osobe pripadaju*;

4.1.1. Pokrenuti inicijativu u okviru Ministarstva civilnih poslova BiH da se pristupi izmjenama i dopunama Sporazuma o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite osiguranih osoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, van područja entiteta, odnosno Brčko distrikta BiH kome osigurane osobe pripadaju, a vezano za pristup zdravstvenoj zaštiti raseljenih osoba i povratnika;

- Pitanje terminologije u propisima koji se odnose na izbjeglice, raseljene osobe i povratnike („osnovna zdravstvena zaštita“ i sl.) koja nije harmonizirana sa terminologijom koja se koristi u propisima iz oblasti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja;

4.1.2. Pokrenuti aktivnosti na izmjenama i dopunama Zakona o izbjeglicama iz BiH, raseljenim osobama u BiH i povratnicima s ciljem harmoniziranja terminologije iz ovog zakona sa terminologijom koja se koristi u entitetskim zakonima i zakonima Brčko distrikta BiH, iz oblasti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja;

- Trajanje statusa povratnika nije harmonizirano u svim propisima koji se odnose na izbjeglice, raseljene osobe i povratnike, što za direktnu posljedicu ima pristup pravu na zdravstvenu zaštitu;

4.1.3. Pokrenuti aktivnosti na harmonizaciji vremena trajanja povratničkog statusa u postojećoj zakonskoj regulativi na svim nivoima nadležnosti;

- Pitanje kontinuiranog i obaveznog zdravstvenog osiguranje za djecu, bez obzira na status roditelja;

4.1.4. Pokrenuti aktivnosti da se kroz izmjene i dopune postojeće zakonske regulative u entitetima i Brčko distriktu BiH osiguraju rješenja na osnovu kojih će djeca imati status osigurane osobe od rođenja bez obzira na status njihovih roditelja;

4.1.5. Pokrenuti aktivnosti da se kroz izmjene i dopune postojeće zakonske regulative u entitetima i Brčko distriktu BiH osiguraju rješenja na osnovu kojih će djeca za vrijeme redovnog školovanja u osnovnim i srednjim školama, odnosno redovnog studiranja na visoko-školskim ustanovama biti zdravstveno osigurana, ukoliko nisu osigurana po osnovu osiguranja roditelja, a do navršene 26-e godine života;

- Problem ostvarivanja zdravstvene zaštite neosiguranih osoba iznad 65 godina starosti;

4.1.6. Pokrenuti aktivnosti da se kroz izmjene i dopune postojeće zakonske regulative u entitetima i Brčko distriktu BiH osiguraju rješenja na osnovu kojih će osobe iz starije dobne skupine (neosigurane osobe iznad 65 godina starosti) biti zdravstveno osigurane, bez obzira na dužne srodnike;

- Problem rokova za prijavljivanje na zavod za zapošljavanje temeljem kojeg se ostvaruje pravo na zdravstvenu zaštitu;

4.1.7. Pokrenuti aktivnosti da se kroz izmjene i dopune postojećih propisa uklone rokovi za prijavu na zavod za zapošljavanje što je osnov za zdravstveno osiguranje nezaposlenih osoba;

- Nedovoljna informiranost povratnika o mogućnostima ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu;
- Postojeći pravni okvir ne uzima u obzir specifičnu situaciju povratnika kako u pogledu pristupa pravu na zdravstvenu zaštitu, tako ni u pogledu uslova za korištenje zdravstvene zaštite tj. participacije;

4.1.8. Harmonizirati i izbalansirati neujednačene uslove korištenja zdravstvene zaštite kako bi se omogućilo povratnicima korištenje zdravstvene zaštite u mjestima povratka, naročito kada su u pitanju nepodudarna rješenja u vezi sa oslobađanjem od plaćanja participacije za pojedine kategorije osoba;

- Osobe koje su osigurane isključivo na osnovu statusa raseljene osobe/povratnika, jer to pravo nisu mogle steći po bilo kojem drugom osnovu će se suočiti sa problemom sticanja zdravstvene zaštite po nekom drugom osnovu nakon gubitka tog statusa i zdravstvene zaštite po osnovu tog statusa;
- Povratnik, kao kategorija osigurane osobe, nije prepoznat u svim postojećim zakonima iz oblasti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja na nivou entiteta, odnosno Brčko distrikta BiH.

4.1.9. Omogućiti osobama koje su zdravstveno osigurane isključivo po osnovu statusa raseljene osobe/povratnika da se nesmetano uključe u sistem zdravstvenog osiguranja nakon prestanka tog statusa (npr. one osobe koje su u jedva boljem položaju nego osobe koje imaju pravo na zdravstveno osiguranje kao socijalne kategorije te stoga ne mogu biti osigurani čak po tom osnovu, a spadaju u kategoriju ugroženih osoba).

- Raseljene osobe i povratnici se susreću sa istovjetnim problemima kao i sve druge ugrožene kategorije stanovništva koje ne mogu da ostvare pravo nosioca zdravstvenog osiguranja, kao i dodatnim problemima usljed raseljenosti;

4.1.10. Pokrenuti inicijativu za usklađivanje zakonskih propisa kojima se reguliše status određenih kategorija (civilne žrtve rata, ratni vojni invalidi, porodice poginulih boraca, porodice u stanju socijalne potrebe itd.), a koji utiču na ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu;

4.2. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti obrazovanja

- Pravne prepreke – nedostatak volje kod lokalnih vlasti da dostatno poštuju, štite i ostvaruju ljudska prava povratnika, naročito njihova ekonomska i socijalna prava, i dalje predstavlja veliku prepreku održivom povratku;
- Neusaglašenost državnih i entitetskih, odnosno kantonalnih zakona iz oblasti obrazovanja;
- Neusaglašenost državnih i entitetskih, odnosno kantonalnih podzakonskih akata iz obrazovanja;
- Problem nepronalaženja trajnijih rješenja za pitanja obrazovanja povratnika i zadovoljavanje posebnih potreba i prava svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina;
- Nedostatak volje kod lokalnih vlasti da dostatno poštuju, provode potpisane sporazume iz oblasti ostvarivanja prava na obrazovanje i dalje predstavlja veliku prepreku održivom povratku;
- Problem primjene Kriterija o nazivima škola, školskim simbolima i školskim manifestacijama;
- Politizacija obrazovanja je i dalje prisutna, nastavni planovi i programi su podjeljeni i definirani na nacionalnim osnovama;
- Pojedini udžbenici iz nacionalnih predmeta (jezik i književnost, historija, geografija i vjeronauka), potiču segregaciju, ističu kulturu samo jednog naroda, ističu ugroženost vlastitog naroda, nedovoljno potiču na razvoj kritičkog mišljenja i inkluzije u obrazovanju;
- Različita praksa u izučavanju nacionalne grupe predmeta;
- Nije osigurano da se nacionalna grupa predmeta izučava sistematski i kontinuirano u područjima gdje je broj učenika ispod pedagoškog standarda;
- Prisustvo diskriminacije i segregacije učenika u praksi;
- Postojanje još uvijek tzv. „dvije škole pod jednim krovom“ u FBiH;
- Nije eliminirana praksa prevoza učenika u jednonacionalne škole izvan njihovog upisnog područja;
- Još uvijek su složene i neujednačene procedure priznavanja inostranih školskih isprava;
- Ekonomske poteškoće i nedostatak mehanizma za pružanje potpore utiču na dostupnost i pristupačnost obrazovanja za djecu povratnike i raseljene osobe;
- Izraženi problemi i različite prakse u ostvarivanju prava na obrazovanje kao povratničke, tako i domicilne populacije u pograničnim područjima u BiH.

- 4.2.1.** Dok se ne uspostave trajna, sistemska rješenja u oblasti obrazovanja na nivou BiH, revizijom Strategije treba se tražiti dosljedno provođenje Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava povratnika, kako bi se zaštitila djeca povratnika i kako oblast obrazovanja ne bi bila kočnica povratka raseljenih i izbjeglih osoba i njihove djece;
- 4.2.2.** Odbor za koordinaciju provedbe Privremenog sporazuma treba da se nastavi sa radom, dok se ne uspostavi harmoniziran sistem i redovni mehanizmi kontrole u obrazovnom sistemu;
- 4.2.3.** Neophodno je rješavanje problema „dvije škole pod jednim krovom“, što podrazumijeva zajedničko organiziranje nastave pripadnika konstitutivnih naroda i manjina;
- 4.2.4.** Potrebno je insistirati na primjeni Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju. U skladu sa donesenim okvirnim zakonima na nivou države, uraditi entitetske zakone, zakone Brčko distrikta BiH i kantonalne zakone, kao i podzakonske akte;
- 4.2.5.** Zaštititi djecu od manipulacija i zloupotreba;
- 4.2.6.** Dosljedno provoditi Kriterije o nazivima škola, školskim simbolima i školskim manifestacijama u cilju stvaranja i osiguranja dobrodošlice svim učenicima, roditeljima i uposlenicima škola;
- 4.2.7.** Kreirati i izraditi okvirne ciljeve i zajedničke standarde za nastavne planove i programe;
- 4.2.8.** Kreirati i provoditi školske programe vannastavnih, kulturnih i drugih aktivnosti i programe lokalne zajednice za razvijanje tolerancije i razumijevanja za „drugačije i različito“;
- 4.2.9.** Izvršiti detaljnu analizu stanja na terenu: uzroka, posljedica, mogućih rješenja. U saradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja, kreirati jedinstvenu bazu podataka na nivou BiH;
- 4.2.10.** Osigurati veća proračunska sredstva za potporu sistemskih rješenja za obrazovanje;
- 4.2.11.** Preduzeti mjere i informirati povratnike i raseljene osobe o njihovim pravima i postojećim mehanizmima za korištenje pravnih lijekova;
- 4.2.12.** Zajedno sa nadležnim ministarstvima, regionalni centri Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u Sarajevu, Banja Luci, Tuzli i Mostaru trebaju nadgledati provođenje potpisanih sporazuma i dodatno osigurati neophodan nivo koordinacije i harmonizacije aktivnosti u oblasti ostvarivanja prava na obrazovanje raseljenih osoba i povratnika;
- 4.2.13.** Educirati nastavni kadar o reagiranju na specifične psiho-socijalne i pedagoške potrebe raseljene i povratničke djece, čime se olakšava njihova re-integracija u povratničko društvo;
- 4.2.14.** Kontinuirano educirati nastavni kadar, kako u školi promovirati i razvijati toleranciju i prihvatanje i razumijevanje „drugačijeg i različitog“;
- 4.2.15.** Poboljšati kapacitet nastavnog kadra u podružnim povratničkim školama i školama sa kombiniranim razredima;
- 4.2.16.** U oblastima povratka educirati i podržati nastavni kadar koji se suočava sa problemom nedostatka školskih resursa i komplikacijama u nastavnom planu i programu;
- 4.2.17.** Uspostaviti način za lakši pristup obrazovanju za socijalno ugrožene osobe i osobe u ekonomski nepovoljnom položaju zbog raseljenosti i teške povratničke realnosti.

4.3. Identificirani problemi i preporuke iz oblasti unapređenje stanja u oblasti rada i zapošljavanja

- Glavne prepreke ostvarivanju prava na rad u Bosni i Hercegovini su složeno ekonomsko stanje, spori oporavak privrede kao i nedovršeni proces tranzicije vlasništva, kao i prisustvo diskriminacije u praksi rada i zapošljavanja;
- Na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine povratnici se teško integrišu jer nisu u mogućnosti da osiguraju osnovne egzistencijalne uslove za život i često im je uskraćeno pravo na rad i zapošljavanje pod jednakim uslovima;
- Pristup, u praksi, pravu na zdravstvenu zaštitu raseljenih osoba i povratnika usko je vezan za ostvarivanje prava na rad;
- Rokovi za prijavu na biro za zapošljavanje po povratku predstavljaju problem za povratnike i direktno pogađaju održivost povratka. Mnogi povratnici se suočavaju sa teškoćama u poštivanju zadatih rokova, bilo usljed nedostatka informacija, neposjedovanja dokumenata, bolesti i fizičke nemogućnosti prijavljivanja itd. Činjenica da se nisu prijavili na biro u zadatom roku često rezultira gubitkom brojnih drugih prava i beneficija, kao što je zdravstveno osiguranje;
- Nepostojanje službene evidencije o stvarnom broju povratnika s obzirom da je stvarni broj povratnika teško utvrditi, zato što postoje povratnici koji su ušli u posjed svoje imovine i nedugo nakon toga istu prodali zamijenili i promijenili mjesto prebivališta;
- Nedostaju programi kvalifikacije, prekvalifikacije, dokvalifikacije radno sposobne snage iz povratničke populacije.

4.3.1. Ispoštovati Odluku Ustavnog suda BiH o kontitativnosti naroda u BiH kroz zapošljavanje povratnika u organima vlasti, institucijama, upravama i javnim preduzećima u kojima je država većinski vlasnik sa ciljem postizanja principa u skladu sa popisom stanovništva iz 1991. godine i učiniti veće napore, uključujući donošenje i provođenje neophodnih provedbenih propisa, kako bi se ispoštovale i osigurale ustavne i zakonske odredbe o pristupu pravu na zapošljavanje bez diskriminacije;   4.3.2. Uvesti mjere zapošljavanja s ciljem promovisanja svih oblika zapošljavanja, samozapošljavanja, prekvalifikacije ili dokvalifikacije radne snage;   4.3.3. Promovisati zapošljavanje ciljanih grupa bh. stanovništva kao što su povratnici i raseljene osobe i u budžetima osigurati sredstva za podsticanje privrednih subjekata na aktivnosti zapošljavanja povratnika i raseljenih osoba;   4.3.4. U budžetima nadležnih ministarstava izdvojiti značajnija sredstva za financiranje samozapošljavanja, prekvalifikacije i dokvalifikacije povratnika i raseljenih osoba. Posebno posvetiti pažnju plasiranju većih sredstava za one povratnike koji se bave poljoprivredom i stočarstvom;   4.3.5. U nadležnim biroima za zapošljavanje izdvojiti znatnija sredstva za zapošljavanje povratnika i raseljenih lica npr. sufinansiranjem plaća ili doprinosa u određenom periodu za zaposlenog povratnika i raseljenu osobu;   4.3.6. U Fondu za povratak BiH krpz stavku podrške održivom povratku, osigurati finansijska sredstva namijenjena zapošljavanju povratnika i raseljenih osoba;   4.3.7. Raditi na promovisanju programa zapošljavanja povratnika i raseljenih osoba s ciljem osiguranja donatorskih sredstava za finansiranje projekata mikrokreditiranja, različitih oblika bespovratne pomoći za započinjanje radnih djelatnosti kao i procjene stručnog osposobljavanja i prekvalifikacije;   4.3.8. Ojačati mehanizme u općinama povratka kako bi osigurali jednakost, nediskriminaciju i punu integraciju povratnika u lokalnu zajednicu, uključujući u sektor rada i zapošljavanja;   4.3.9. Uspostaviti mehanizme stalnog i što potpunijeg informisanja raseljenih osoba i povratnika o programima zapošljavanja s ciljem ravnopravnog učešća na tržištu rada;   4.3.10. U okviru institucija koje su nadležne za oblast rada i zapošljavanja u Bosni i Hercegovini analizirati zakonska rješenja i predložiti mjere za poboljšanje stanja u domenu ostvarivanja prava na rad i zapošljavanje povratnika i raseljenih osoba.

4.4. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u oblasti socijalne i penziona-invalidske zaštite

Mada je Aneksom VII DMS u članu 2. utvrđeno da se moraju stvoriti pogodni uslovi za povratak i da se moraju između ostalog stvoriti socijalni uslovi pogodni za dobrovoljni povratak bez diskriminacije, to se kod ostvarivanja socijalnih prava teško ostvaruje.

Postojeće zakonodavstvo ne osigurava jednak nivo socijalne zaštite svim kategorijama stanovništva među kojima je i raseljeničko-povratnička populacija. S druge strane, postizanje minimalnog standarda na cijelom području države obaveza je u svijetlu priprema za integraciju u Evropsku Uniju.

Na svom 58. sastanku, novembra 2005. godine, Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN razmotrio je Inicijalni izvještaj BiH o implementaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, i zaključio: „Komitet izražava svoju zabrinutost što povratnici, posebno oni koji su etnička manjina, često nemaju pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i drugim ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, čime se ometa njihov održivi povratak u njihove zajednice“, te usvojio sljedeću preporuku: „Komitet poziva državu članicu da pojača svoje napore na osiguranju održivog povratka izbjeglica u svoje domove osiguravajući im jednako uživanje prava iz pakta, posebno u području socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovanja. Ostvarivanje prava na socijalnu pomoć raseljenim osobama i povratnicima, koje nisu spomenute ni u Zakonu o socijalnoj zaštiti u FBiH ni u RS, ostavljeno je u „slobodnoj volji“ nadležnih organa vlasti. Moguće je da ove kategorije stanovništva ne mogu podnijeti zahtjev za ostvarivanje prava na pomoć zbog uslova da zahtjev mora sadržavati dokaz o prebivalištvu u FBiH i u RS i zbog činjenice da ih odredbe zakona ne definišu kao potencijalne kategorije korisnika socijalne pomoći“.

Glavne prepreke u ostvarivanju prava na socijalnu zaštitu i penzijsko i invalidsko osiguranje raseljenim osobama i povratnicima u BiH su:

- Neujednačenost međuentitetskih propisa u BiH, onemogućava ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu po istom osnovu i u istim iznosima za sve građane BiH, sa refleksijom na izbjeglice, raseljene osobe i povratnike;
- Zakonski nije definisano osnovno pravo svakog građanina BiH na minimum socijalne zaštite (socijalni minimum);
- Neujednačen odnos prema povratnicima u smislu ostvarivanja prava iz socijalne zaštite;
- Nedostatak sredstava za socijalnu zaštitu na entitetskom nivou, što se reflektuje na kantone u FBiH i na općine u RS, a što posebno pogađa sve osobe u stanju krajnje socijalne pomoći a posebno raseljene osobe i povratnike;
- Sporost u rješavanju zahtjeva za prava iz socijalne zaštite u mjestima povratka;
- U nekim kantonima FBiH odredba da se socijalno zaštitna prava mogu ostvariti tek po isteku roka od 6-12 mjeseci od dana prijavljivanja prebivališta, nije u skladu sa međunarodnim propisima o zaštiti ljudskih prava, što dovodi u posebno nepovoljan položaj povratnike;
- Hronični kadrovski deficit, materijalno tehnička neopremljenost u oba entiteta za posljedicu ima nizak nivo kvaliteta ostvarivanja socijalno zaštitnih prava, a nacionalna neizbalansiranost zaposlenih u službama socijalne zaštite/centrima za socijalni rad doprinosi određenom nepovjerenju u sistem socijalne zaštite od strane povratničke populacije;
- Rastuće siromaštvo u populaciji izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika i sve veća socijalna isključenost;
- U cilju jednakopravnosti tretiranja i zaštite ljudskih prava povratnika korisnika penzija, potrebno je da nosioci penzijsko invalidskog osiguranja u oba entiteta pokrenu aktivnosti radi izmjene i dopune Sporazuma o međusobnim pravima i

obavezama u sprovođenju penzijskog i invalidskog osiguranja na jedinstvenom pravnom i ekonomskom području BiH. Na taj način postiglo bi se da povratnici penzioneri u prijeratno mjesto življenja budu izjednačeni sa penzionerima kojima nosioc penzionog i invalidskog osiguranja tog entiteta uplaćuje penziju, i na taj način bi se izbjegla „diskriminacija“ u visini isplate penzije, ukoliko je ista u drugom entitetu viša, jer su problemi nastali zbog različitih shema za izračunavanje penzija i različitih iznosa penzija u svakom entitetu, s ciljem jačanja pristupa penzijama za povratnike koji se vraćaju iz jednog entiteta u drugi.¹² Na ovo obavezuje i presuda Evropskog suda za ljudska prava u Strasbouru – D.K. protiv BiH.

- Evidentno je da odgovorne vlasti ne sprovode u zadovoljavajućoj mjeri aktivnosti koje bi rezultirale adekvatnom informiranosti povratničke populacije o socijalno zaštitnim pravima.

<p>4.4.1. Pokrenuti inicijativu za zakonsko utvrđivanje minimuma socijalne zaštite (socijalni minimum) i socijalne pomoći za socijalno ugrožene grupe u stanju socijalne potrebe, među kojima su i povratnici i raseljene osobe.</p> <p>4.4.2. Pokrenuti inicijativu za harmonizacijom entitetskih zakona i zakona Brčko distrikta BiH o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i dječijoj zaštiti u smislu definisanja osnovnih prava, kriterija i korisnika uz alociranje većih finansijskih sredstva od strane vlada oba entiteta.</p> <p>4.4.3. Jačati kadrovske i tehničke kapacitete centara za socijalni rad u oba entiteta uz utvrđivanje standarda, procedura i normativa radi pružanja efikasnijih usluga korisnicima- povratnicima i raseljenim osobama.</p> <p>4.4.4. Usvojiti izmjene i dopune Međuentitetskog Sporazuma o međusobnim pravima i obavezama u sprovođenju penzijskog i invalidskog osiguranja na jedinstvenom pravnom i ekonomskom području BiH.</p> <p>4.4.5. Uspostaviti mehanizme koji osiguravaju vođenje evidencija o povratnicima u BiH, radi utvrđivanja broja stvarnih i potencijalnih povratnika, da bi se mogle planirati mjere i metode socio-ekonomskog zbrinjavanja.</p> <p>4.4.6. Centri za socijalni rad i nadležni organi na svim nivoima vlasti trebaju kontinuirano provoditi ciljanu i intenzivnu medijsku kampanju i druge oblike istupanja prema javnosti o informisanju povratnika i raseljenih lica o njihovim socijalnim pravima.</p> <p>4.4.7. U lokalnim zajednicama formirati multidisciplinske timove sa predstavnicima (centara za socijalni rad, nadležnih opštinskih organa, nevladinih organizacija, medicinskih ustanova) koji bi na osnovu procjena planirali akcije usmjerene ka socijalnom zbrinjavanju povratnika.</p> <p>4.4.8. U slučajevima kada to odgovara povratnicima omogućiti zadržavanje prethodno ostvarenih socijalnih prava, dok se u BiH ne postigne harmonizacija legislative iz ove oblasti.</p> <p>4.4.9. Izmjenom zakonskih propisa pojednostaviti procedure i mogućnosti češćeg ostvarivanja jednokratnih novčanih pomoći koje su se kao vid socijalnih davanja veoma afirmisale u praksi.</p> <p>4.4.10. Uspostaviti trajnu saradnju sa nevladinim organizacijama koji se bave i pružanjem socijalnih usluga i osiguravanjem pomoći socijalno intervenirajućeg karaktra raseljeničkoj i povratničkoj populaciji.</p> <p>4.4.11. Povećati izdvajanja za projekte održivog povratka na svim nivoima a koji bi ciljano sadržavali stavku za socijalne potrebe povratnika.</p>

¹² Sugestije i preporuke Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN- preporuka br. 42.

5. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje stanja u realiziranju pristupa pravu na povrat imovine i stanarskih prava

- *Dužina upravnih postupaka i upravnih sporova kao i sporova pred redovnim sudovima*

Evidentirano je da se veliki broj zahtjeva za povrat imovine opetovano vraća iz upravnog spora na upravni postupak i obrnuto. Iz ovih razloga pojedini slučajevi se nalaze u postupku odlučivanja duži niz godina, što je u svakom slučaju u suprotnosti sa potrebom ekspeditivnog rješavanja povrata imovine.

5.1. Potrebno je da se upravni i sudski organi u upravnim postupcima i upravnim sporovima pridržavaju relevantnih odredaba Zakona o upravnom postupku i Zakona o upravnim sporovima, kako bi se osiguralo što brže rješavanje imovinskih postupaka/sporova, a sve u cilju brže i potpune implementacije Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Takođe, evidentni su problemi vezani za trajanje parničnog postupka pred nadležnim sudovima, u slučajevima gdje sud treba da odluči o prethodnom pitanju (npr. poništenje ugovora o zamjeni imovine).

5.2. Preporučuje sa nadležnim sudovima u Bosni i Hercegovini da predmete/tužbene zahtjeve koji su im upućeni za rješavanje prethodnog pitanja, po prekinutim upravnim postupcima kod lokalnih stambenih organa, iste rješavaju po hitnom postupku i tako doprinesu pravovremenom okončanju postupaka za povrat imovine kao i podizanju nivoa pravne sigurnosti.

- *Nemogućnost povrata raseljenih osoba i izbjeglica u prijeratne domove*

Iako je formalno pravno značajnom broju podnosilaca zahtjeva za povrat imovine priznat status vlasnika i nosioca stanarskog prava (NSP), isti nisu u mogućnosti da to svoje pravo faktički i ostvare, iz razloga što imovina ne postoji, ili postoji ali u bitno izmjenjenom stanju tj. promijenjena joj je namjena.

Tako na primjer vode se sporovi oko zakonitosti sprovedene demolicije kojom je uklonjena imovina oštećena u toku ratnih dejstava.

Pored navedenog vode se i sporovi u kojima prijeratni nosioci stanarskog prava/vlasnici imovine osporavaju zakonitost novoizgrađenih objekata od strane trećih lica, a po odobrenju nadležnih vlasti, na mjestima postojanja njihovih prijeratnih domova.

U određenim područjima Bosne i Hercegovine primjetan je i znatan broj sporova iniciranih od strane prijeratnih korisnika imovine kojim se osporava zakonitost sprovedene eksproprijacije.

5.3. Izbjeglice i raseljene osobe koje su „de jure“ vratile svoje stambene jedinice, ali je stvarni povrat onemogućen činjenicom da ta imovina više ne postoji, ne mogu snositi negativne posljedice odluka po osnovu kojih su izgubili svoju imovinu. Organi odgovorni za nemogućnost povrata stambenih jedinica zbog demolicije, eksproprijacije, promjene urbanističkih i regulacionih planova, gradnje od strane trećih osoba i sl. dužni su omogućiti povrat u pređašnje stanje putem rekonstrukcije, dodjele zamjenske stambene jedinice ili dodjelom pravične novčane naknade.

Isto tako, potrebno je naglasiti da se u teškom položaju nalaze osobe čiji su domovi porušeni usljed ratnih dejstava, a nakon toga izmijenjenim regulacionim planom od strane lokalnih organa vlasti je tim osobama onemogućeno da na istom lokalitetu ponovo sagrade/rekonstruiraju svoje prijeratne domove.

5.4. Preporučuje se nadležnim upravnim organima, sudovima u upravnim sporovima tj. sudovima koji rješavaju u parničnom postupku da u svim slučajevima vezanim za povrat imovine izbjeglica, reseljenih osoba/povratnika, angažuju sva raspoloživa sredstva kako bi sve neriješene slučajeve što prije okončali i na taj način omogućili svim raseljenim osobama da se vrate u njihove prijeratne domove.

- *Posebni slučajevi*

Potrebno je istaći da postoji i znatan broj neriješenih slučajeva koji su vezani za član 4. Zakona o stambenim odnosima. Ovaj član regulira pitanje dodjele stanova za privremeni smještaj, kao što su privremeni radnički stanovi na gradilištima, u barakama i slično, stanovi vezani za vršenje službene dužnosti, prostorije za nužni smještaj, a na kojima se nije moglo steći stanarsko pravo.

Predmetne stambene jedinice su bile jedino i trajno stambeno rješenje njihovih prijeratnih korisnika. Međutim, zakoni koji su regulirali povrat imovine kao i sudska praksa nastala iz ovih zakona, onemogućili su znatnom broju lica povrat u njihove predratne domove.

Dodatna težina ovoga problema proizilazi iz činjenice da korisnici ovih stambenih jedinica u velikom broju slučajeva spadaju u kategorije socijalno ugroženog stanovništva u Bosni i Hercegovini

5.5. Potrebno je da nadležne entitetske, kantonalne i općinske vlasti raseljenim osobama čiji su domovi bile stambene jedinice iz člana 4. Zakona o stambenim odnosima obezbjede gdje je to moguće povratak u prijeratne domove. U slučajevima gdje ovo nije moguće, a povratnici ispunjavaju za to zakonske uvjete, potrebno je da nadležni organi vlasti prioritarno riješe ove slučajeve kroz programe/projekte socijalnog stambenog zbrinjavanja.

Po pitanju povrata imovine i stanarskih prava treba istaći jedan specifičan problem koji je karakterističan u Republici Srpskoj, a odnosi se na povrat imovine i stanova koji su bili predmet prenosa prava raspolaganja (zamjena, prodaja i sl.), u spornom periodu na relaciji Republika Hrvatska-Bosna i Hercegovina, uglavnom sa područja Republike Srpske. U takvim slučajevima prekinut je upravni postupak, nadležni sudovi rješavaju kao prethodno pitanje valjanost ugovora o prenosu prava raspolaganja, te nakon pravosnažnih presuda upravni organi u Republici Srpskoj nastavljaju postupak izvršenja.

5.6. Kako u rješavanju sudbine zamijenjene imovine odnosno prodate imovine na relaciji Republika Hrvatska-Bosna i Hercegovina dolazi do jednostranog izvršenja pravosnažnih sudskih presuda samo u Bosni i Hercegovini odnosno u Republici Srpskoj, potrebno je u ovakvim pravnim situacijama zahtjevati da se primjenjuje institut priznanja stranih sudskih presuda, tj. da sudovi u Republici Hrvatskoj priznaju takve presude na osnovu kojih bi se po principu reciprociteta istovremeno provodio izvršni postupak i na taj način strankama koje su bili partneri u zamjeni nepokretnosti omogućio ulazak u posjed svoje imovine i uspostava vlasništva nad imovinom koja je bila predmetom prenosa prava raspolaganja.

- *Povrat vojnih stanova*

Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica pravni je sljednik CRPC komisije koju su činili predstavnici međunarodne zajednice i čiji mandat je bio potvrđivanje stanarskih prava, prava vlasništva i prava posjeda na potraživanoj imovini, na dan 01.04.1992. godine.

Mandat i nadležnosti Komisije regulisani su Sporazumom zaključenim između Vijeća ministara BiH, Vlade Federacije BiH i Vlade Republike Srpske o prenosu nadležnosti i nastavku finansiranja i rada Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica u skladu sa članom XVI Aneksa VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

Pitanje rješavanja sudbine vojnih stanova, koji su bili vlasništvo prijašnjeg Federalnog Ministarstva odbrane, a od oktobra 2007. godine odlukom Vlade Federacije Bosne i Hercegovine u nadležnosti Službe zajedničkih poslova Vlade Federacije, još uvijek su i nadležnost Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, obzirom da su u predmetima povrata vojnih stanova uloženi zahtjevi za preispitivanje od strane Službe zajedničkih poslova Vlade Federacije BiH.

5.7. Po pitanju rješavanja sudbine vojnih stanova u Bosni i Hercegovini, a zbog znatnog kašnjenja Vlade Federacije BiH u prenosu nadležnosti sa prijašnjeg Federalnog Ministarstva odbrane na Službu zajedničkih poslova Vlade Federacije, Služba zajedničkih poslova Vlade Federacije BiH i lokalni stambeni organi u BiH u obavezi su okončati postupak izvršenja po odluci Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, u pravnim situacijama gdje po odluci Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica nije pokrenut upravni spor.

5.8. U cilju okončanja povratka i implementacije Aneksa 7 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovine, Upravnom odjeljenju Suda BiH uputit će se preporuka za davanje prioriteta predmetima/tužbenim zahtjevima u upravnom sporu upućenim na odluku Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica.

Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica od decembra 2007. godine zaprima i tužbene zahtjeve koji su pokrenuti kod Suda Bosne i Hercegovine, po odluci Komisije za ljudska prava pri Ustavnom sudu BiH, kojom je naređeno vlastima Bosne i Hercegovine da omoguće strankama koje su nezadovolje odlukom Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, pokretanje upravnog spora kod Suda Bosne i Hercegovine, u roku od 60 dana od dana prijema odluke Komisije koja je konačna, obavezna i izvršna.

Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica u toku 2008. godine očekuje cca 200 tužbenih zahtjeva, čije rješavanje u dijelu od oko cca 20% od ukupnog broja podnesenih tužbenih zahtjeva, može uticati na proces povratka raseljenih osoba i izbjeglica u Bosni i Hercegovini.

5.9. Potrebno je da nadležni organi uklone sve administrativne prepreke za povrat i nesmetano uživanje nepokretnosti koje ne služe za stanovanje (obradivo zemljište, šumsko zemljište, poslovni prostori i sl.), te da postupak povrata ove imovine maksimalno pojednostave.

6. Identificirani problemi i preporuke za unapređenje pristupa pravu na naknadu štete - kompenzaciju

Identificiran je određen broj izazova za uređenje i ostvarivanje prava na kompenzaciju u skladu sa Aneksom VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, uključujući:

- Opasnost od eventualnih negativnih posljedica koje uvođenje prava na kompenzaciju može imati po proces povratka;
- nepostojanje domaćeg pravnog okvira za ovo pitanje;
- propuštena prilika da se od potpisivanja Dejtonskog sporazuma do danas, ovo pitanje uredi u skladu sa odredbama samoga Aneksa VII Dejtonskog sporazuma;
- nedefiniranost, u kontekstu BiH i Aneksa VII, kompenzacije, njenog obima, kao i vremenskog okvira unutar kojeg bi se trebala realizirati;
- potreba za definiranjem potencijalnih korisnika i prioriteta kod prava na kompenzaciju;
- usklađivanje različitih stavova nadležnih vlasti u BiH o ovom pitanju te postizanje okvirnog dogovora koji bi doprinio rješavanju problema najugroženijih kategorija stanovništva u BiH;
- iznalaženje proračunskih mogućnosti i kapaciteta za rješavanje ovog skupog procesa.

Glavni problemi i pitanja vezana za naknadu štete-kompenzaciju su sljedeća:

- definicija kompenzacije;
- obim onoga što bi kompenzacija trebala pokriti;
- identificiranje nadležnih nivoa vlasti za rješavanja ovih pitanja;
- zakoni i zakonski propisi u skladu sa kojima treba da se razmatra kompenzacija;
- moguće implikacije kakve bi u ovom trenutku kompenzacija imala na proces povratka i dr.

S jedne strane, postoji zabrinutost da bi u ovom trenutku, u slučaju da bude osigurana, kompenzacija omela aktivnosti na povratku. Sa druge strane, naglašena je obaveza države da riješi i ovo pitanje i očekivanja su korisnika iz ove kategorije građana BiH, da se i ovaj oblik rješenja iz Dejtonskog mirovnog sporazuma, uredi propisima u BiH.

Polarizirana gledišta, kreću se od zahtjeva jednih da se ništa na ovom planu ne smije rješavati prije nego se okonča proces povratka u BiH, do onih drugih koji traže da se ovo pravo odmah uredi u Bosni i Hercegovini i omogući pristup korisnicima po istom, ali ne samo za štetu koja je pretrpljena na stambenim jedinicama, nego i za štetu na ukupnoj nepokretnoj i pokretnoj imovini raseljenih osoba i izbjeglica.

Međutim, općenito je prihvaćeno tumačenje OHR-a, tačnije pojašnjenje smisla ovog instituta iz Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma da se kompenzacija u smislu odredbi Aneksa VII odnosi samo na kompenzaciju za stambenu jedinicu ili dom.

Iznos kompenzacije treba da bude ograničen na sumu koja je adekvatna za osiguranje minimalnih stambenih uslova u skladu sa važećim propisima.

Uzevši u obzir otvorena pitanja, kompenzacija koja bi se dala u ovom trenutku treba da bude ograničena samo na osobe koje se ne mogu vratiti, te da ne bi trebalo poduzimati nikakve aktivnosti koje bi ometale proces povratka koji je u toku.

Jedan dio predstavnika nevladinog sektora insistirao je na tome da bh. zakonodavstvo i međunarodno pravo, uključujući i evropsko pravo o ljudskim pravima, moraju biti ispoštovani.

OHR i UNHCR su podsjetili na pravo osobe da traži kompenzaciju u skladu domaćim, ali i međunarodnim i evropskim pravom (kako je to zajamčeno "Dejtonskim mirovnim sporazumom" u Aneksu IV, Aneksu VI i Aneksu VII).

Nadalje, kompenzacijska shema dogovorena u svrhu Aneksa VII treba da bude podrška osobama posebno onima iz ranjivih kategorija, kojima se ne može pomoći standardnim sredstvima kojima se podržava povratak putem rekonstrukcije stambenih objekata raseljenih osoba i povratnika.

Detaljno se raspravljalo o "adekvatnoj kompenzaciji" *versus* "finansijske kompenzacije". Pojedini predstavnici u radnoj grupi su bili protiv termina "novčana kompenzacija".

Radna grupa je smatrala da je cilj kompenzacije sukladno Aneksu VII da se osigura ponovna uspostava pristupa adekvatnom domu. Sugerirana su i alternativna rješenja za novčanu/finansijsku kompenzaciju za ugrožene korisnike. Na primjer, jedan od modela je da bi općine mogle izgraditi stanove za ugrožene osobe koje borave u kolektivnom smještaju uz korištenje sredstava od kompenzacije koja bi se eventualno dala tim osobama na ime njihovih prijašnjih stambenih jedinica kojima je neophodna rekonstrukcija.

Pravo na adekvatnu kompenzaciju prioritarno treba da bude osigurano za osobe koje se iz objektivnih razloga ne mogu vratiti u njihove stambene objekte jer pripadaju posebnim socijalnim kategorijama;

- teški invalidi, traumatizirane osobe, osobe koje ovise o pomoći drugih ljudi;
- osobe koje su izgubile svoj stambeni objekt uslijed promjene regulacionog plana, eksproprijacije, izgradnje od strane trećih osoba itd; osobe koje se ne mogu vratiti u njihove stambene objekte zbog nepostojanja osnovne infrastrukture ili nedostupnosti socijalnih usluga;
- ostale osobe pod uvjetima predviđenim relevantnim propisima.

Naglašena je potreba da nadležna državna, entitetska i kantonalna ministarstva i organi u što kraćem roku od usvajanja revidirane "Strategije za implementaciju Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma" naprave procjenu i daju solidan pregled stvarne situacije, zajedno sa nadležnim službama Brčko Distrikta, putem općinskih ureda u BiH te u bliskoj suradnji sa UNHCR-om, a što bi poslužilo kao temelj za izradu relevantnih propisa iz predmetne oblasti.

Vrlo je važno u okviru izrade propisa regulirati sljedeća pitanja :

- definiciju kategorije osoba koje će imati pravo na prioritarnu kompenzaciju;
- vrste kompenzacijskih shema
- vremenski period koji pokriva pravo na kompenzaciju
- proceduralna pitanja, nadležne organe i dr.

Rješavanje kompenzacije u BiH ne smije ni na koji način negativno utjecati na proces povratka, te s tim u vezi važno je postići takva rješenja da sredstva za rješavanje problematike povratka i kompenzacije budu posebno isplanirana i navedena u ciljanim proračunima.

Radna grupa se usaglasila da kompenzacija u kontekstu Aneksa VII u ovom trenutku predstavlja način da se ljudima koji se ne mogu vratiti pomogne u iznalaženju trajnog rješenja.

U kontekstu Aneksa VII, kompenzacija ne predstavlja pokušaj ostvarivanja sveukupne naknade za sve gubitke koje su ljudi pretrpjeli u ratu, nego samo za prioritarnu kompenzaciju za nemogućnost ostvarivanja pristupa pravu na dom, što je posebno naglašeno i u stavu OHR-a.

- 6.1.** Mišljenje radne grupe je da se kompenzacija u smislu Aneksa VII treba promatrati kao adekvatna kompenzacija ili novčana naknada za izgubljene stambene jedinice - domove raseljenih osoba i izbjeglica, a kao način rješavanja isključivo stambenog pitanja izbjeglica i raseljenih osoba, koje se iz objektivnih razloga ne mogu vratiti na prijeratne adrese prebivališta;
- 6.2.** Pravo na odgovarajuću kompenzaciju prioritetno treba osigurati za rješavanje stambenih potreba specifičnih socijalnih kategorija, a to su traumatizirane osobe, teški invalidi, socijalno najranjivije kategorije zavisne od tuđe njege i pomoći, kao i osobe koje se zbog objektivnih okolnosti ne mogu vratiti na svoje adrese prebivališta (npr. promjenjen urbanistički plan, klizište na adresi povratka i sl.);
- 6.3.** Nadležna državna, entitetska i kantonalna ministarstva i tijela će skupa sa nadležnim službama Brčko Distrikta, a putem općinskih službi u BiH, u uskoj suradnji sa UNHCR-om, u roku od šest mjeseci od usvajanja revidirane državne strategije za provedbu Aneksa VII DMS, izvršiti neophodna istraživanja i napraviti dobar pregled stvarnog stanja po ovom pitanju, što će biti temelj za izradu relevantnih zakonskih i podzakonskih propisa iz ove oblasti;
- 6.4.** Rješavanje ovog pitanja u BiH ne može ni na koji način imati negativan utjecaj na proces povratka izbjeglica i raseljenih osoba, a u tom pravcu se treba predvidjeti da sredstva za rješavanje pitanja povratka i kompenzacije budu u proračunima posebno planirana i iskazana.

ANEKS
Relevantan pravni okvir

- Naslov:** Revidirana Strategija Bosne i Hercegovine
za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma
- Izdavač:** Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
- Urednici i autori:** Mario Nenadić i Nermina Džepar-Ganibegović
- Ostali autori:** Medžid Lipjankić, Drago Borovčanin, Slavica Jakšić,
Nada Spasojević, Abela Pobrić-Poturović, Minka Smajević,
Azra Hadžibegić

Sarajevo, oktobar/listopad 2008. godine

ANEKS – RELEVANTAN PRAVNI OKVIR

I - MEĐUNARODNI PRAVNI INSTRUMENTI	2
II - KLJUČNI PROPISI I OSNOVNE NADLEŽNOSTI.....	3
III – PROPISI PO OBLASTIMA.....	4
1- Sigurnost i deminiranje.....	4
1.1. <i>Bosna i Hercegovina</i>	4
1.2. <i>Federacija BiH</i>	4
1.3. <i>Republika Srpska</i>	4
1.4. <i>Brčko distrikt BiH</i>	4
2- Infrastruktura, obnova i izgradnja	4
2.1. <i>Federacija BiH</i>	4
2.2. <i>Republika Srpska</i>	4
2.3. <i>Brčko distrikt BiH</i>	5
3- Zdravstvo	5
3.1. <i>Bosna i Hercegovina</i>	5
3.2. <i>Federacija BiH</i>	5
3.3. <i>Republika Srpska</i>	5
3.4. <i>Brčko distrikt BiH</i>	5
4- Obrazovanje	6
4.1. <i>Bosna i Hercegovina</i>	6
4.2. <i>Federacija BiH - kantonalni propisi</i>	6
- <i>Predškolski odgoj i obrazovanje</i>	6
- <i>Osnovno obrazovanje</i>	6
- <i>Srednje obrazovanje</i>	7
- <i>Visoko obrazovanje</i>	7
4.3. <i>Republika Srpska</i>	8
4.4. <i>Brčko distrikt BiH</i>	8
5- Rad i zapošljavanje.....	8
5.1. <i>Bosna i Hercegovina</i>	8
5.2. <i>Federacija BiH</i>	8
5.3. <i>Republika Srpska</i>	8
5.4. <i>Brčko distrikt Bosne i Hercegovine</i>	9
6- Socijalna zaštita	9
6.1. <i>Federacija BiH</i>	9
6.2. <i>Republika Srpska</i>	9
6.3. <i>Brčko distrikt BiH</i>	9
7- Imovina i stanarska prava	10
7.1. <i>Federacija BiH</i>	10
7.2. <i>Republika Srpska</i>	10
7.3. <i>Brčko distrikt BiH</i>	10

I - MEĐUNARODNI PRAVNI INSTRUMENTI
Evropska deklaracija o evropskom prostoru za visoko obrazovanje, „Bolonjska deklaracija“ (1999)
Evropska konvencija o akademskom priznavanju univerzitetskih kvalifikacija (1959)
Evropska konvencija o jednakosti diploma koje vode sticanju prava prijema Univerziteta (1953) i njen Protokol (1964)
Evropska konvencija o jednakosti dužine trajanja univerzitetskih studija (1956)
Evropska konvencija o općoj jednakosti dužine trajanja univerzitetskih studija (1990)
Evropska konvencija o priznavanju kvalifikacija visokog obrazovanja u evropskom regionu (1999)
Evropska Konvencija o priznavanju studija, diploma i zvanja u oblasti visokog obrazovanja u državama koje pripadaju evropskom regionu (1979)
Evropska konvencija o sprečavanju mučenja nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987)
Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950)
Evropska konvencija za regionalne jezike i jezike manjina (1994)
Evropska socijalna povelja - revidirana (1996) koja je potpisana ali još uvijek nije ratificirana
Evropski prostor visokog obrazovanja, ostvarenje ciljeva, komunikacije Konferencije ministara nadležnih za visoko obrazovanje u Bergenu (2005)
Fakultativni protokol uz konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (2000)
Kopenhagenska Deklaracija evropskih ministara za stručno obrazovanje i usavršavanje i evropske komisije po pitanju evropske saradnje u stručnom obrazovanju i usavršavanju (2002)
London komunikacije (2007)
MAGNA CHARTA UNIVERSITATUM – Velika povelja univerziteta (1988)
Međunarodni (bilateralni) sporazumi o socijalnom osiguranju
Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994)
Oblikovanje evropskog prostora visokog obrazovanja, Poruka iz Salamanke (2001)
Obrazovanje za sve (Education for All – EFA), Dakarski okvir za akciju (2000)
Principi za restituciju stambenih objekata i imovine izbjeglicama i raseljenim osobama, Principi iz Pinheira (2005)
Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom uz Konvenciju o transnacionalnom organiziranom kriminalu, Palermo Protokol (2000)
Realizacija evropskog prostora visokog obrazovanja, komunikacije Konferencije ministara mjerodavnih za visoko obrazovanje u Berlinu (2003)
Rezolucija o jačanju saradnje o stručnom obrazovanju i usavršavanju (2002)
UN Konvencija o pravima djeteta (1989)
UN Konvencija o pravnom statusu izbjeglica (1951) i Dopunski protokol (1967)
UN Konvencija o zaštiti prava radnika-migranata i članova njihovih porodica (1990)
UN Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju (1960)
UN Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1984)
UN pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1968)
UN pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i opcioni protokoli (1966 i 1968)
Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948)
Vodeći principi internog raseljenja (1998)
Zajednička deklaracija o harmonizaciji strukture evropskog sustava visokoškolskog obrazovanja, Sorbonska deklaracija (1998)
Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunski protokoli I-II (1977)

II - KLJUČNI PROPISI I OSNOVNE NADLEŽNOSTI
Uredba o ratifikaciji međunarodnih konvencija ("Službeni list R BiH" broj: 5/92)
<p>Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini</p> <p>Aneks 1-a - Sporazum o vojnim aspektima mirovnog rješenja</p> <p>Aneks 1-b - Sporazum o regionalnoj stabilizaciji</p> <p>Aneks 3 - Sporazum o izborima</p> <p>Aneks 4 - Ustav</p> <p>Aneks 5 - Sporazum o arbitraži</p> <p>Aneks 6 - Sporazum o ljudskim pravima</p> <p>Aneks 7 - Sporazum o izbjeglicama i prognanicima</p> <p>Aneks 8 - Sporazum o Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika</p> <p>Aneks 9 - Sporazum o javnim preduzećima Bosne i Hercegovine</p> <p>Aneks 10 - Sporazum o civilnoj implementaciji</p> <p>Aneks 11 - Sporazum o međunarodnim policijskim snagama</p>
Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Statut Brčko distrikta BiH
Zakon o ministarstvima i drugim tijelima uprave Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj: 5/03, 42/03, 26/04, 42/04 i 45/06), entitetski zakoni kojima se definišu nadležnosti u FBiH i RS i Statut Brčko distrikta BiH
Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj: 23/99, 21/03 i 33/03)
Zakon o raseljenim licima-prognanicima i izbjeglicama-povratnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, 15/05)
Zakon o raseljenim licima, povratnicima i izbjeglicama u Republici Srpskoj („Službeni glasnik RS“, 42/05)
Uputstvo o načinu i procedurama odabira korisnika projekata povratka i rekonstrukcije stambenih jedinica (Službeni glasnik BiH“, broj: 48/06)
Smjernice za primjenu Uputstva o načinu i procedurama odabira korisnika projekata povratka i rekonstrukcije stambenih jedinica, sa tablicom za vrednovanje posebnih kriterija , broj: 06-41-753-3057/06, od 31.08.2006. godine
Uputstvo o načinu i procedurama identifikacije korisnika pomoći iz Podfonda za interventnu pomoć u održivom povratku u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH“, broj: 96/06)
Pravilnik o minimumu stambenih uslova za sanaciju i izgradnju stambenih objekata u svrhu povratka od 09. 05. 2006. godine.
Zakon o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj: 49/04)
Sporazum o ponovnom priključenju stambenih objekata povratnika na elektrodistribucijsku mrežu u BiH
Memorandum o razumijevanju i suradnji na elektrificiranju lokacija/objekata realiziranog povratka (u fazi usvajanja)

III – PROPISI PO OBLASTIMA

1- Sigurnost i deminiranje

1.1. Bosna i Hercegovina

Zakon o državnoj agenciji za istrage i zaštitu - SIPA („Službeni glasnik BiH“, br. 27/04)

Zakon o nadzoru i kontroli državne granice („Službeni glasnik BiH“, br. 56/04)

Zakon o državnoj graničnoj službi („Službeni glasnik BiH“, br. 50/04)

Zakon o policijskim službenicima („Službeni glasnik BiH“, br. 27/04)

Statut međunarodne organizacije kriminalističke policije – INTERPOL (1956)

Krivični zakon BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 37/03)

Zakon o krivičnom postupku BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 36/03)

Zakon o nabavljanju, držanju i nošenju oružja („Sl. list SR BiH“ br. 42/90, 13/93 i 13/94)

Zakon o deminiranju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj: 5/02)

Odluka o osnivanju Centra za uklanjanje mina u BiH

1.2. Federacija BiH

Krivični zakon FBiH („Službene novine F BiH“, Broj: 36/03, 37/03, 21/04, 22/05 i 18/05)

Zakon o krivičnom postupku FBiH („Službene novine FBiH“, broj: 35/03)

Zakon o unutrašnjim poslovima FBiH („Službene novine FBiH“, broj: 19/03)

Zakon o policijskim službenicima FBiH („Službene novine FBiH“, broj: 27/05)

Zakon o prekršajima FBiH („Službene novine FBiH“, broj: 31/06)

1.3. Republika Srpska

Zakon o krivičnom postupku RS („Službeni glasnik RS“, br. 50/03)

Krivični zakon RS („Službeni glasnik RS“, br. 49/03)

Zakon o unutrašnjim poslovima RS („Službeni glasnik RS“, br. 48/03)

Zakon o prekršajima („Službeni glasnik RS“, br. 34/06)

Zakon o javnom redu i miru („Službeni glasnik RS“, br. 20/07)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS („Službeni glasnik RS“, br. 118/05)

Pravilnik o načinu vršenja poslova službe javne bezbjednosti (Pravilnik SFRJ od 1977)

1.4. Brčko distrikt BiH

Zakon o policiji Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik BD“, broj: 2/00, 5/01, 2/02, 6/03, 15/04, 42/04, 11/05 i 33/05)

2- Infrastruktura, obnova i izgradnja

2.1. Federacija BiH

Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta, Zakon o preuzimanju Zakona o stambenim odnosima, Zakon o upravljanju otpadom, Zakon o zaštiti zraka, Zakon o zaštiti voda, Zakon o zaštiti okoliša, Zakon o zaštiti prirode, Zakon o Fondu za zaštitu okoliša Federacije BiH, Zakon o električnoj energiji

2.2. Republika Srpska

Zakon o uređenju prostora, Zakon o stambenim odnosima, Zakon o privatizaciji državnih stanova, Zakon o održavanju stambenih zgrada, Zakon o komunalnim djelatnostima, Zakon o građevinskom zemljištu, Zakon o zaštiti životne sredine, Zakon o zaštiti prirode, Zakon o zaštiti vazduha, Zakon o zaštiti voda, Zakon o upravljanju otpadom, Zakon o Fondu za zaštitu životne sredine, Zakon o el energiji

2.3. Brčko distrikt BiH

Zakon o registraciji zemljišta i prava na zemljište, Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Zakon o prostornom uređenju, Zakon o legalizaciji bespravno izgrađenih građevina, Instrukcije gradonačelnika

3- Zdravstvo

3.1. Bosna i Hercegovina

Rezolucija o politici zdravlja za sve građane Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj: 12/02)

Sporazum o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite osiguranih osoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, van područja entiteta, odnosno Brčko distrikta BiH kome osigurane osobe pripadaju („Službeni glasnik BiH“, broj: 30/01)

Uputstvo o načinu prijavljivanja i odjavljivanja osiguranih lica, izdavanja zdravstvenih dokumenata i o drugim elementima bitnim za zakonito, pravilno i blagovremeno ostvarivanje zdravstvene zaštite osiguranih lica u novom mjestu prebivališta.

3.2. Federacija BiH

Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj: 29/97)

Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene novine Federacije BiH“, broj: 30/97 i 7/02)

Pravilnik o načinu ostvarivanja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja („Službene novine Federacije BiH“, broj: 32/02)

Sporazum o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite izvan područja kantonalnog zavoda zdravstvenog osiguranja kome osiguranik pripada („Službene novine Federacije BiH“, broj: 41/01)

Odluka o ostvarivanju prava iz bolničke zdravstvene zaštite povratnika u općine Srebrenica, Bratunac, Milići, Žepa i Vlasenica u Republici Srpskoj u zdravstvenim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 32/07)

Uputstvo o načinu ostvarivanja bolničke zdravstvene zaštite povratnika u općine Srebrenica, Bratunac, Milići, Žepa i Vlasenica u Republici Srpskoj, dopunjeno sa povratnicima u općinu Zvornik, o čemu je upućena obavjest Kliničkom centru univerziteta Sarajevo i Univerzitetском kliničkom centru Tuzla, a o čemu je obavješteno Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica.

3.3. Republika Srpska

Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službeni glasnik RS“, broj: 18/99, 23/99, 58/01 i 62/02)

Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službeni glasnik RS“, broj: 18/99, 51/01, 70/01 i 51/03)

Odluka o participaciji („Službeni glasnik RS“, broj: 54/07)

Pravilnik o indikacijama i postupku za propisivanje ortopedskih i drugih pomagala koja se izdaju na teret Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj: 54/07)

3.4. Brčko distrikt BiH

Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 1/02 i 7/02),

Zakon o zdravstvenoj zaštiti Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 2/01),

Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 1/03 i 4/04)

4- Obrazovanje

4.1. Bosna i Hercegovina

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 18/03)

Okvirni zakon o srednjem strukovnom obrazovanju i obuci („Službeni glasnik BiH“, br. 63/08)

Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“, br.59/07)

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 88/07)

Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 88/07)

Odluka o početku rada Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 8/08)

Srednjoročna razvojna strategija BiH (PRSP) 2004-2007

Strategija razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja BiH, 2005

Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika od 05.03.2002. godine

Plan provedbe privremenog sporazuma od 13. 11.2002. godine

Strategija razvoja strukovnog obrazovanja i obuke u BiH za razdoblje 2007-2013, („Službeni glasnik BiH“, br. 65/07)

Strateški pravci razvoja obrazovanje u BiH s planom implementacije 2008-2015 („Službeni glasnik BiH“, br. 63/08))

4.2. Federacija BiH - kantonalni propisi

- Predškolski odgoj i obrazovanje

Zakon o predškolstvu Unsko-sanskog kantona („Službene novine Unsko-sanskog kantona“, br. 3/97)

Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi Županije Posavske („Narodne novine Županije Posavske“, br. 5/98)

Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 8/98)

Zakon o predškolstvu Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 5/97)

Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Bosansko-podrinjskog kantona („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona“, br. 8/99)

Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Srednjobosanskog kantona („Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 11/01)

Zakon o predškolskom odgoju Hercegovačko-neretvanskog kantona („Narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 5/00)

Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi Županije Zapadnohercegovačke („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 7/98)

Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 4/98, 9/00, 18/02)

Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi Kantona 10 („Službene novine Kantona 10“, br. 5/99)

- Osnovno obrazovanje

Zakon o osnovnom i srednjem općem odgoju i obrazovanju Unsko-sanskog kantona („Službene novine Unsko-sanskog kantona“, br. 5/04)

Zakon o osnovnom školstvu Županije Posavske („Narodne novine Županije Posavske“, br. 3,4/04,

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 6/04, 7/05)

Zakon o osnovnoj školi Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 5/04)

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Bosansko-podrinjskog kantona („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona“, br. 5/04)

Zakon o osnovnoj školi Srednjobosanskog kantona („Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 11/01, 17/04); Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnoj školi – Odluka Visokog predstavnika za BiH, od 07.07.2004.

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Hercegovačko-neretvanskog kantona („Narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 5/00, 4/04, 5/04)

Zakon o osnovnom školstvu Županije Zapadnohercegovačke („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 6/04,8/04); Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom školstvu - Odluka Visokog predstavnika za BiH, od 07.07.2004.

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo („ Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 10/04, 21/06)

Zakon o osnovnom školstvu Kantona 10 – Odluka Visokog predstavnika za BiH, od 07.07.2004. („Službene novine Kantona 10“, br. 12/04)

- Srednje obrazovanje

Zakon o osnovnom i srednjem općem odgoju i obrazovanju Unsko-sanskog kantona („Službene novine Unsko-sanskog kantona“, br. 5/04)

Zakon o srednjem školstvu Županije Posavske („Narodne novine Županije Posavske“, br. 3/04, 4/04)

Zakon o srednjem obrazovanju Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 6/04, 7/05)

Zakon o srednjoj školi Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 5/04)

Zakon o srednjoj školi Bosansko-podrinjskog kantona („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona“, br. 5/04)

Zakon o srednjoj školi Srednjobosanskog kantona („Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 11/01, 17/04); Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu – Odluka Visokog predstavnika za BiH, od 07.07.2004.

Zakon o srednješkolskom odgoju i obrazovanju Hercegovačko-neretvanskog kantona („Narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, br. 8/00, 4/04, 5/04)

Zakon o srednjem školstvu Županije Zapadnohercegovačke („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 6/04, 8/04); Zakon o izmjenama i dopunama o srednjem školstvu – Odluka Visokog predstavnika za BiH, od 07.07.2004.

Zakon o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 10/04)

Zakon o srednjem školstvu Kantona 10 – Odluka Visokog predstavnika **za** BiH, od 07.07.2004. („Službene novine Kantona 10“, br. 12/04)

- Visoko obrazovanje

Zakon o Univerzitetu u Bihaću („Službene novine Unsko-sanskog kantona“, br. 8/98,8/06)

Zakon o visokom obrazovanju Županije Posavske („Narodne novine Županije Posavske“, br. 6/00)

Zakon o visokom obrazovanju Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 10/99, 15/00, 5/05)

Zakon o Univerzitetu u Tuzli („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 13/99, 12/00, 2/02, 10/02, 11/03, 8/04, 6/05)

Zakon o visokom obrazovanju Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 5/05)

Zakon Univerzitetu u Zenici „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 6/05, 11/06)

Zakon o visokom obrazovanju Bosansko-podrinjskog kantona („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona“, br. 10/16)

Srednjobosanski kanton - nema usvojenog vlastitog zakonodavstva za oblast visokog obrazovanja

Hercegovačko – neretvanski kanton – Primjenjuju se odredbe:
Zakona o sveučilištu u Mostaru (Narodni list HRHB", broj 32/94, 24/95, 38/95, 16/96, 44/96) i
Zakona o univerzitetu („Službeni list SRBiH", broj 39/90)
Zakon o visokom školstvu Županije Zapadnohercegovačke („Narodne novine Županije
Zapadnohercegovačke", br. 6/04)
Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo", br. 9/07)
Kanton 10 - Zakon o visokom školstvu („Narodne novine Hercegovačkobosanske županije", br.
8/06)

4.3. Republika Srpska

Zakon o dječjoj zaštiti – prečišćeni tekst („Službeni glasnik Republike Srpske", br. 4/02)
Zakon o osnovnoj školi („Službeni glasnik Republike Srpske", br.38/04)
Zakon o srednjoj školi („Službeni glasnik Republike Srpske", br.38/04)
Zakon o visokom obrazovanju („Službeni glasnik Republike Srpske", br. 85/06, 30/07)

4.4. Brčko distrikt BiH

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik
Brčko distrikta BiH", broj 13/07, 19/07)
Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta BiH („Službeni
glasnik Brčko distrikta BiH", broj 10/08)
Nacrt Zakona o visokom obrazovanju (u proceduri), Zakon o visokom obrazovanju nije
donesen, a Ekonomski fakultet u Brčkom ogranak je Univerziteta Istočno Sarajevo

5- Rad i zapošljavanje

5.1. Bosna i Hercegovina

Odluka Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda, juli 2000. godine
Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH", broj 26/04)
Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH",
br.19/02,35/03,4/04,17/04,26/04,37/04,48/05,2/06)
Okvira principa i standarda u Bosni i Hercegovini u sektoru rada (u pripremi)

5.2. Federacija BiH

Zakon o radu („Službene novine Federacije BiH", br. 43/99, 32/00, 29/03)
Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba
(„Službene novine Federacije BiH, br. 55/00,41/01, 22/05)
Zakon o državnoj službi u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH", br. 29/03, 23/04,
39/04, 54/04, 67/05 i 8/06)
Zakon o namještenicima („Službene novine Federacije BiH", broj:49/05)
Pravilnik o finansiranju programa tržišta rada („Službene novine Federacije BiH",
broj:04/06)
Pravilnik o evidencijama u oblasti zapošljavanja („Službene novine Federacije BiH", broj:
24/07)

5.3. Republika Srpska

Zakon o radu („Službeni glasnik RS", br. 38/00, 40/00, 47/02, 38/03, 12/03, 54/05, 64/06)
Zakon o zapošljavanju („Službeni glasnik RS", br. 38/00, 85/03, 42/05, 54/05, 64/06)
Zakon o lokalnoj upravi i samoupravi („Službeni glasnik RS", br.101/04, 118/05)
Zakon o administrativnoj službi u RS („Službeni glasnik RS", br. 16/02, 62/02, 38/03, 42/04,
49/06)
Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida („Službeni
glasnik RS" br.98/04 i 91/06)

5.4. *Brčko distrikt Bosne i Hercegovine*

Zakon o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br.33/04,19/07)

Zakon o državnoj službi u organima uprave Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 28/06)

Pravilnik o metodologiji i postupku vrednovanja i selekcije programa novog zapošljavanja („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: /07).

6- Socijalna zaštita

6.1. *Federacija BiH*

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 36/99,54/04 i 39/06)

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju u FBiH („Službene novine FBiH“; br. 29/98, 49/00, 32/01 i 73/05)

Porodični zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH“, br.35/05)

Sporazum o međusobnim pravima i obavezama u sprovođenju penzijskog i invalidskog osiguranja („Službene novine Federacije BiH“, br. 24/00).

Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama („Službene novine FBiH“, br. 37/01 i 40/02)

Pravilnik o ocjenjivanju oštećenja organizma civilnih žrtava rata i sposobnosti za privređivanje članova porodice civilnih žrtava rata u postupku ostvarivanja prava po Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 55/06)

Uputstvo o načinu isplate novčanih primanja civilnih žrtava rata i načinu vođenja evidencije o korisnicima prava („Službene novine FBiH“,br. 55/06)

Uputstvo o postupku priznavanja statusa civilne žrtve rata („Službene novine FBiH“,br. 62/06)

Pravilnik o ocjenjivanju oštećenja organizma kod lica sa invaliditetom u postupku ostvarivanja prava po Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 46/06 - neratni invalidi).

Kantonalni zakoni o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom (svih 10. kantona).

6.2. *Republika Srpska*

Zakon o socijalnoj zaštiti („Službeni glasnik RS“, br. 05/93,15/96 i 110/03)

Zakon o dječijoj zaštiti („Službeni glasnik RS“, br.4/02)

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida („Službeni glasnik RS“, br. 98/04 i 91/06)

Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima („Službeni glasnik RS“, br.46/04)

Porodični zakon („Službeni glasnik RS“, br. 54/05)

Zakon o penzijsko invalidskom osiguranju RS („Službeni glasnik RS“ br. 106/05)

Sporazum o međusobnim pravima i obavezama u sprovođenju penzijskog i invalidskog osiguranja („Službeni glasnik RS“, br. 15/00, 10/02)

Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata („Službeni glasnik RS“, br. 25/93 i 60/07)

6.3. *Brčko distrikt BiH*

Zakon o socijalnoj zaštiti („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 1/00, 1/03 i 12/04)

Zakon o dječijoj zaštiti („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 1/00 i 7/04)

Porodični zakon („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 23/07)

Pravilnik o uslovima i načinu rješavanja stambenih problema korisnika stalne socijalne pomoći i lica u stanju socijalne pomoći

Odluka o otkrivanju, ocjenjivanju sposobnosti, razvrstavanju i evidenciji djece i omladine sa posebnim potrebama

7- Imovina i stanarska prava

7.1. Federacija BiH

Zakon o prodaji stanova na kojima postoji stanarsko pravo (Službene novine FBiH, br. 27/97, 11/98, 22/99, 27/99, 7/00, 32/01, 61/01, 54/04, 36/06)

Zakon o izvršenju odluka Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih lica i izbjeglica FBiH i RS (Službene novine FBiH 43/99)

Zakon o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima (Službene novine FBiH, br. 11/98, 38/98, 12/99, 18/99, 27/99, 43/99, 31/01, 56/01, 24/03 i 29/03)

Zakon o prestanku primjene Zakona o privremeno napuštenim nekretninama u svojini građana (Službene novine FBiH, br. 11/98, 29/98, 27/99, 43/99, 37/01, 56/01 i 24/03)

Uputstvo o primjeni Zakona o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima (Službene novine FBiH br. 43/99, 46/99)

Uputstvo o primjeni Zakona o prestanku primjene Zakona o nepokretnoj imovini u svojini građana (Službene novine FBiH br. 43/99)

7.2. Republika Srpska

Zakon o prestanku primjene Zakona o korištenju napuštene imovine (Službeni glasnik RS, br. 38/98, 12/99, 31/99, 38/99, 65/01, 39/03 i 96/03)

Zakon o privatizaciji državnih stanova (Službeni glasnik RS, br. 11/00, 18/01, 35/01, 47/02, 65/03 and 3/04)

7.3. Brčko distrikt BiH

Zakon o vraćanju napuštene imovine Brčko distrikta BiH (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 5/01, 1/02, 10/02, 17/04, 41/06)

Zakon o otkupu stanova na kojima postoji stanarsko pravo u Brčko distriktu BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 10/02, 17/04 i 41/06)